

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK

Halmi Péter, Várkonyi László, Honvári János

A külgazdasági kapcsolatok múltja

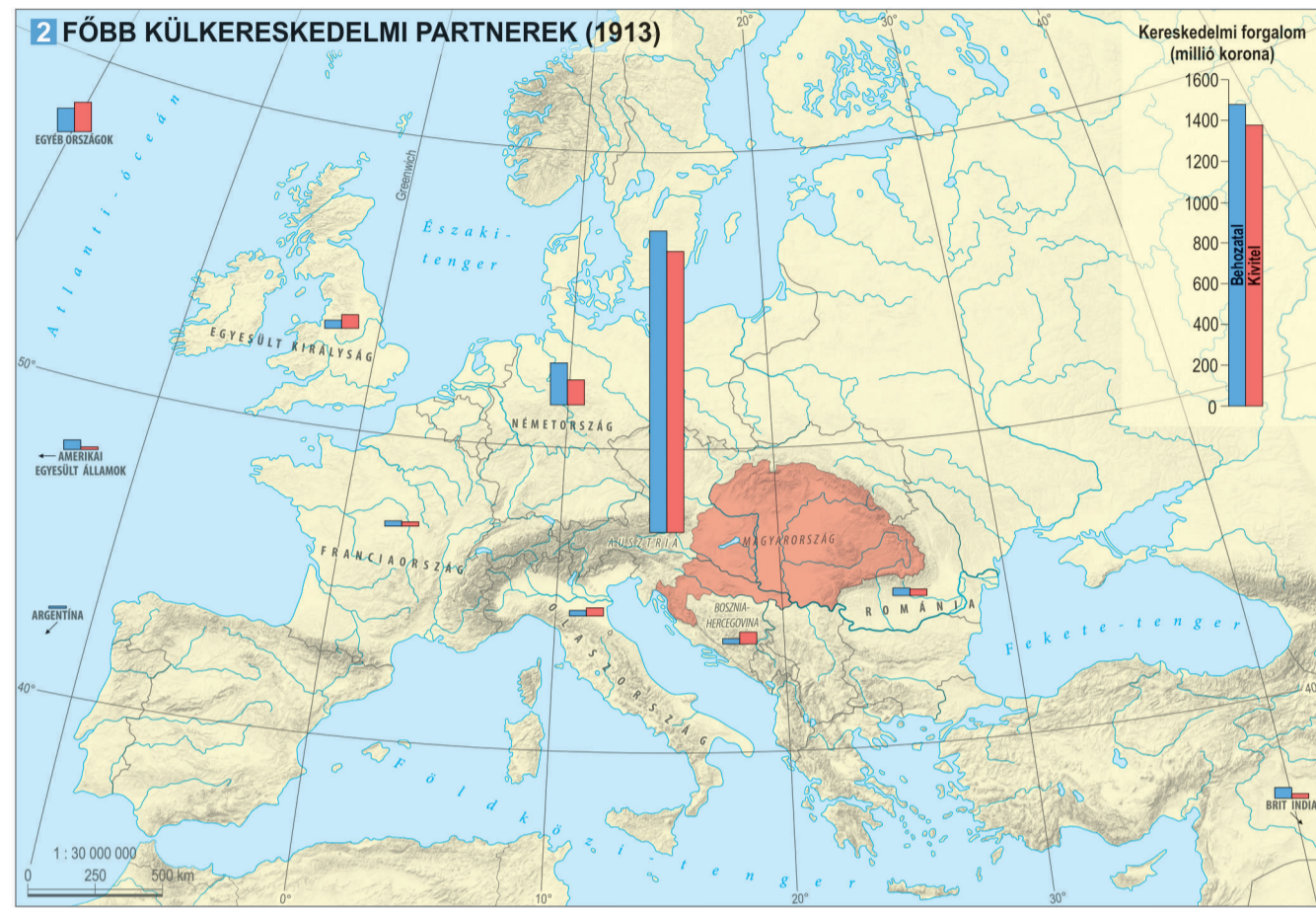
A középkortól a Monarchia megszűnéséig

A közép- és kora újkorban, a kezdetleges közlekedési eszközök miatt, a külfölddel folytatott távolsági kereskedelemben az export kis tömegű, nagy értékű árucikkekre (só, bor, Amerika felfedezése arany, ezüst és réz) korlátozódott. A lábán hajtott marha a 15–16. században vált Magyarországra fő kiviteli cikkévé, amely zömrel az ausztriai, a morvaországi, a dél-németországi és az észak-olaszországi városok piacain talált vevőre. A távolsági kereskedelemben Magyarországra zömrel posztót, fűszert, selymet, paszományt, fém- és üvegárut hoztak.

Ezekben az évszázadokban a külkereskedelmet különösképpen infrastrukturális, politikai és piaci tényezők nehezítették: a folyószabályozás és a hajózható csatornák hiánya, az év nagy részében járhatatlan utak, a kis teherbírású és lassú szállítójárművek; az állandó háborúskodás, az ország nagy részének másfél évszázados török megszállása; valamint a fő kereskedelmi útvonalak áthelyeződése az Atlanti-óceán partjára, illetve a külföldnek szánt mezőgazdasági cikkek árának hektikus ingadozása.

A nagyobb folyókön és csatornákon megindult rendszeres hajózás tette lehetővé a nagy tömegű nyeresérményes, élő állat és gyapjú szállítását nagy távolságokra. A hagyományos exporttermékek mellett a 19. század közepétől a gabona, majd a liszt vált a Magyar Királyság legfontosabb kiviteli cikkévé. A Habsburg Monarchia osztrák részéből származó behozatal kétharmadát gyapjú-, pamut- és lenszövetek, a vámkülföldről érkező importárúknak pedig több mint a felét gyarmatarúk tették ki. A 19. század első harmadában az osztrák örökös tartományok részesedése a magyar kivitelben meghaladta, a behozatalban pedig megközelítette a 90%-ot.

Ausztria és Magyarország között a belső vámhatárt 1850. október 1-jével részlegesen, majd 1851. július 1-jével teljesen lebontották. A vámuniót az 1867. évi kiegyezés is fenntartotta, ami a nagybirtokosok számára magas külső vámmal védett, 50 milliós biztos belső piacot teremtett, miközben az ún. merkantil körök állandóan panaszkodtak a magyarországinál fejlettebb osztrák, cseh és morva ipar konkurenciájára. A vámunió tízévenként esedékes megújítása időnként komoly vitákat váltott ki az osztrák és a magyar kormány között, de végül a vámközösség a közös jegybankkal és pénzzel együtt a Monarchia fennállásának egész időszaka alatt megmaradt. A dualizmus korának végéig a mezőgazdasági nyeresérmények aránya az exportban úgy csökkent 90%-ról 64–65%-ra, hogy a késztermékek súlya elsősorban az élelmiszeripari cikkek kivitelének emelkedése miatt

nőtt. A behozatalban ekkor is az ipari késztermékek (leginkább a textiltermékek) domináltak. A külkereskedelmi forgalom háromnegyede továbbra is a Monarchia országaival bonyolódott le. A vámkülfölddel folytatott külkereskedelemben Németország állt az első helyen.

Az 1870-es évektől kezdve a nagy gabonaexportáló országok (Egyesült Államok, Brit India, Oroszország) konfliktusaik rendezése után visszatértek az európai piacokra, aminek hatására a magyar gabona lényegében kizorult Nyugat-Európából [XI. 2. 1.](#)

Az ország modernizációjában, infrastruktúrájának és gyáriparának megteremtésében nagy jelentősége volt a külföldi tőkének, amely elsősorban magyar értékpapírok jegyzésével érkezett az országba. A vámkülfölddel folytatott külkereskedelmi forgalom harmada Németországgal bonyolódott le, és a 19–20. század fordulójáig innen érkezett a külföldi tőke közel fele. A közvetlen működőtőke-befektetési formában sokkal kevésbé voltak aktívak a külföldiek.

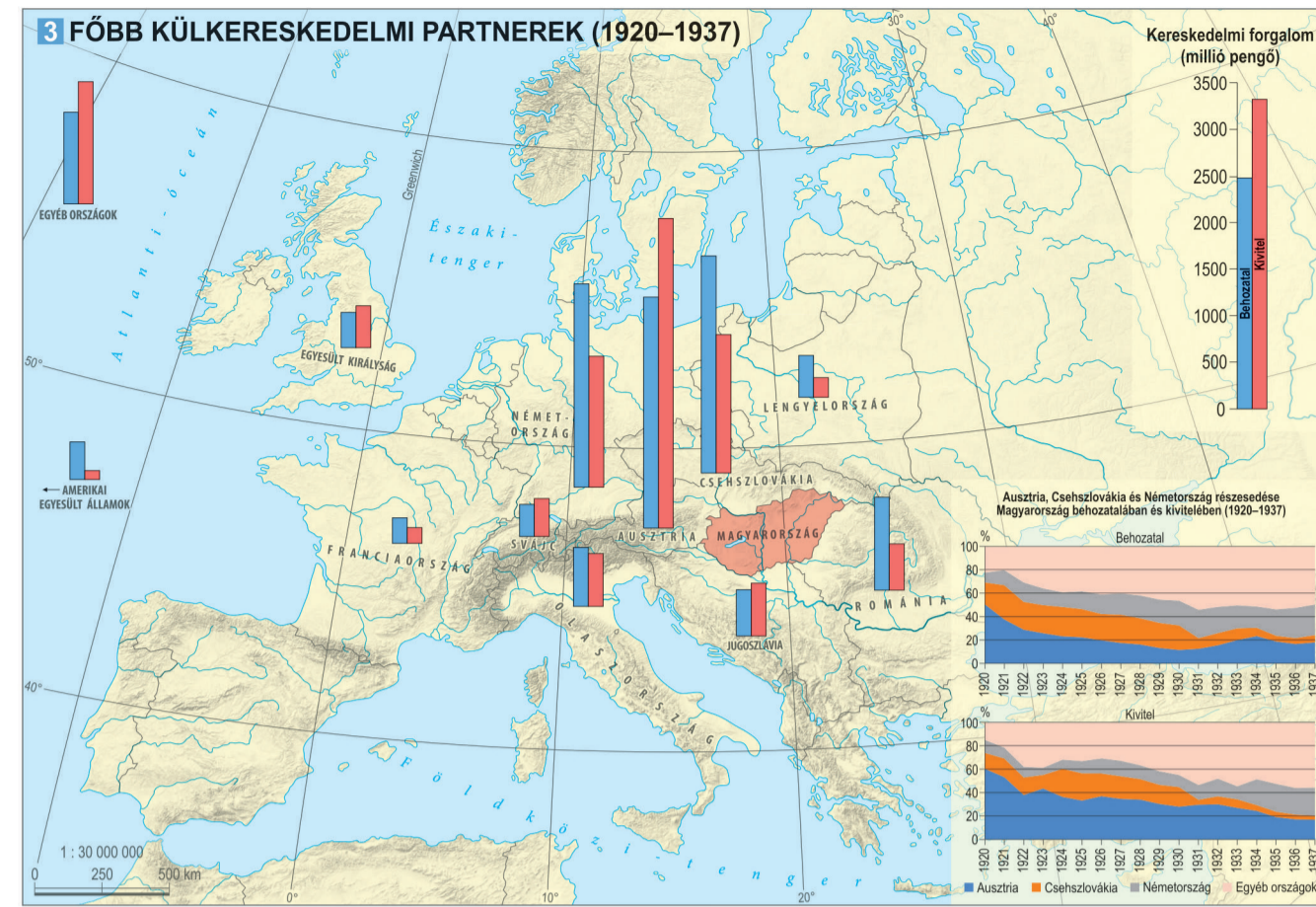
A magyar áruforgalmi mérleg a kiegyezést követő két évtizedben hiánnyal zárt, majd 1886-tól 1905-ig általában aktívvá vált. Am utána az I. világháború kitöréséig ismét passzív lett [XI. 2. 2.](#) A fizetési mérleg a vámkülfölddel folytatott cserében – néhány év kivételével – többször is passzív lett, a Monarchián belüli forgalomban viszont általában passzív lett, mert az áruforgalomban keletkezett hiányt a fizetési mérleg egyéb tételei nem ellensúlyozták.

Trianon és következményei a külső áruforgalomban
A Monarchia felbomlása és a magyar állam területének felosztása után a nyitott szerkezetű, nyersanyag-szegény volt, kis hazai felvevőpiaccal rendelkező Magyarország nemzetgazdaságában a külkereskedelemben különleges jelentőségre tett szert.

Az I. világháború előtt az ország nemzeti jövedelmének átlagosan alig 13%-a realizálódott a vámkülföld-

del folytatott kereskedelemben. Ezzel szemben Magyarország 1920-ban egyik pillanatról a másikra kikerült a világpiacon, külkereskedelemben utalt országgá vált. A trianoni békediktátum következtében csaknem teljesen vagy nagyrészt az utódállamokhoz került számos alapvető nyersanyag, amelyeknek a behozatalát a kivittel kellett (volna) ellentételezni. A két világháború között a magyar nemzetgazdaság különösen erősen függött a világpiacon konjunktúra alakulásától. Az export zömét mezőgazdasági nyeresérmények tették ki, amelyeknek az ipari késztermékekhez viszonyított cserearánya – különösen a világgazdasági válság éveiben – jelentősen romlott. A magyar ipar termékeinek műszaki színvonala, a hazai gazdaság nemzetközi versenyképessége – néhány termék kivételével – nem érte el a világ fejlett országainak szintjét. Ezért – illetve az 1920-as években ideérkező külföldi hitelek adósságszolgálatára – felborult a külkereskedelmi, főleg a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlya, ami az ország eladósodásához, a világgazdasági válság mélypontján, 1931-ben pedig tényleges államcsődhöz vezetett. Magyarország a külfölddel szemben fizetésképtelenné vált.

Az 1925. január 1-jén életbe lépett új autonóm vám-tarifája elsősorban az iparvállalatoknak nyújtott átlagosan mintegy 30%-os védelmet. Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnere az 1920-as évekre Ausztria és Csehszlovákia maradt. Az 1920-as évek első felében e két országba irányult a magyar kivitel és onnan érkezett a magyar behozatalnak mintegy fele. Németország súlya a magyar külkereskedelemben 1933 után nőtt meg [XI. 2. 3.](#) Az Anschluss, illetve a Német Birodalom további terjeszkedése (Ausztria és Csehország bekebelezése) következtében annak súlya a magyar külkereskedelemben 1938–39-re elérte az 52–53%-ot. A térhódítás a bekebelezett országok külföldi vállalkozásait is érintette, ezért a II. világháború idejére Németország vált az idegen kézben lévő magyarországi érde-

keltségek kb. felének a tulajdonosává. Miután az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal Magyarország hadiállapotba került, a szövetséges hatalmakkal lényegében minden kapcsolat megszűnt. Magyarország a tengelyhatalmakon kívül csak a semleges államokból jutott nyersanyagokhoz és késztermékekhez. A külkereskedelmi forgalom döntő része ebben az időszakban a tengelyhatalmakkal bonyolódott le. (1942-ben a forgalomban 79,4%-ot képviselt Németország, a Cseh-Morva Protektorátus és Olaszország. Ez az arány 1943-ban az angol-szász csapatok olaszországi partraszállása miatt 75,3%-ra csökkent.) A két világháború között a magyar külkereskedelmi mérleg 1929-ig rendre behozatali többlettel, majd 1930-tól – 1940 kivételével – végig aktív egyenleggel zárt. A német–magyar külkereskedelmi forgalomban felhalmozódott magyar aktívum (vagyis a németek tartozása) 1944-ben meghaladta a nemzeti jövedelem ötödét. A többszállításokból keletkezett követelést a németek 1943-ban 35 millió pengő értékű, a tulajdonukban lévő magyar értékpapír átadásával csökkentették.

Tőkemozgás a két világháború között

Az I. világháború utáni hiperinflációt a Népszövetség pénzügyi bizottságának stabilizációs terve és a nemzetközi pénzpiacra kibocsátott szanalási kölcsön segítségével az 1920-as évek közepére sikerült megállítani. A koronát felváltó pengő 1926 végén került forgalomba, amelynek paritását 0,2632 gramm aranyban állapították meg.

1925 és 1929 között az állam, a bankok, az önkormányzatok és néhány nagyobb magyarországi nagyvállalat vett fel kereken 1 milliárd pengő névértékű, általában jelzáloggal fedezett fináncihitelt a nemzetközi pénzpiacokon. Az I. világháború után a korábbi tőkeexportőrök (Ausztria, Németország, Franciaország) helyett új befektetők (Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Svájc,

4 KÜLFÖLDI TARTOZÁSOK 1931 VÉGÉN

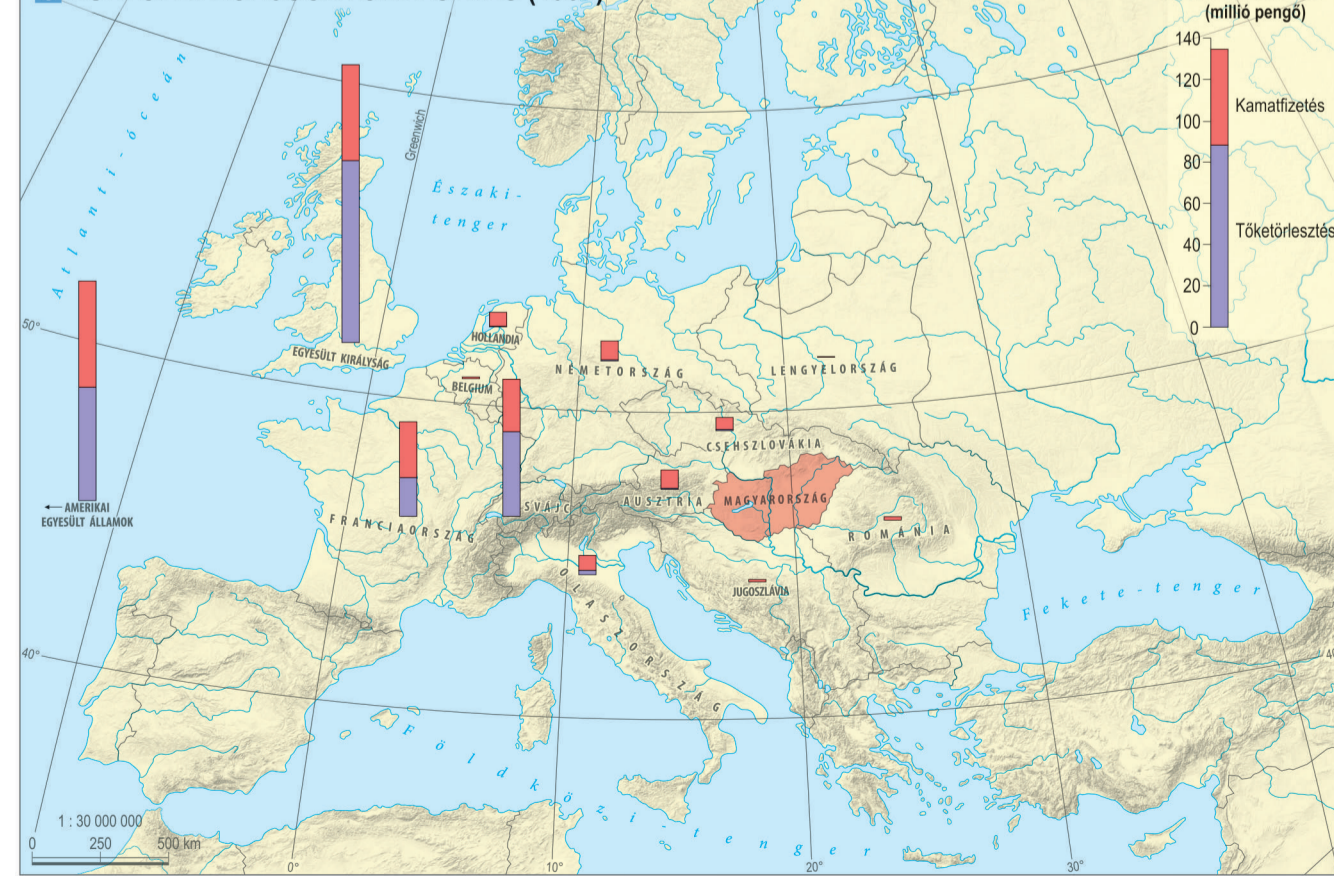
	Hosszú lejáratú	Rövid lejáratú	Összesen
	tartozások (millió pengő)		
Állami tartozások	1 251,9	245,7	1 497,6
Nem állami köztartozások	516,1	124,6	640,7
Az MNB tartozásai		145,1	145,1
Magántartozások (bankok, vállalatok stb.)	702,8	1 322,9	2 025,7
Összes külföldi tartozás	2 470,8	1 838,3	4 309,1

Svédország) jelentek meg a magyar gazdaságban. Ugyaneköz az országok jeleskedtek a működőtőke-befektetés terén is.

1931 végén Magyarország összes külföldi adóssága kereken 4,3 milliárd pengőre rúgott, amelynek közel 60%-a hosszú lejáratú hitel volt. Az utóbbiaknak kb. a fele még az I. világháború előtt keletkezett, a rövid lejáratúak nagyobb része a stabilizáció után érkezett Magyarországra [XI. 2. 4.](#) [XI. 2. 5.](#)

A gazdasági világválság idején a külkereskedelmi forgalomból messze nem származott akkorra aktívum, amekkorával a korábban felvett kölcsönök adósságszolgálatát teljesíteni lehetett volna, és a jegybank tartaléka is veszélyesen lecsökkent. Ezért a kormány 1931. július 16-án kötött devizagazdálkodást, majd 1931. december végén transzfermoratóriumot rendelt el. A magyar adóssok a külföldi hiteltörlesztés esedékes összegeit a Magyar Nemzeti Banknak (MNB) pengőben fizették be, ahonnan az ország pillanatnyi likviditási helyzetének függvényében végezték a további utalásokat. A rövid lejáratú hitelezőkkel a kormány 1932-től évről évre meghosszabbított, ún. hitelrögzítő (Stillhalte) egyezményeket kötött. A transzfermoratórium ellenére az ország külföldi adóssága – elsősorban a hitelező országok va-

5 KÜLFÖLDI KÖLCSÖNTÖRLESZTÉS (1931)

lutának leértékelése következtében – 1937-re 4,3 milliárd pengőről 2,5 milliárdra csökkent. Az ország likviditási helyzetének javulása után az MNB 1937-ben kezdte meg a külföldi hitelek adósságszolgálatának részleges fizetését. 1941-ben Magyarország és a két legnagyobb hitelezője között beállott a hadiállapot, ami a brit és az amerikai hiteltörlesztés teljes felfüggesztését vonta maga után.

Az export fokozása érdekében az 1930-as években számos ország letért az aranylaplóról és (néhányik többször is) leértékelte a valutáját. Magyarország hivatalosan nem változtatta meg a pengő paritását, mert a devalválás együtt járt volna tetemes adósságállományának felértékelésével. Ehelyett 1932-től valutafélat alkalmazott.

A nagy gazdasági világválság idején számos ország között egymással barterjellegű árucseré-forgalmi egyezményt és a készpénzfizetést kiiktató klíringmegállapodást. Magyarország 1931-ben Ausztriával és Svájjal, 1932-ben Németországgal kötött bilaterális klíring-egyezményt. A kétoldalú kapcsolatban a kereskedelmi mérleg egyensúlyát valutaforgalom nélkül, a kölcsönös szállítások kiegyensúlyozásával biztosították. A klíringrendszer 1937–38-ban már a külkereskedelmi forgalom több mint kétharmadára terjedt ki.

Ellentételezés nélküli tőke kivonás 1945 után

A háborúban lerombolt ország külföldi forrásokra nem számíthatott. (Kivétel volt az 1946–47-ben nyújtott 15,9 millió dolláros hitel, amelyet a feleslegessé vált amerikai hadikészletek – például több száz vasúti motordony – vásárlására lehetett felhasználni.) A II. világháború végén a Német Birodalomba kihurcolt, 200 millió dollárra becsült magyar vagyonnak csak kis része került haza. Eközben a szovjet megszállók az ország teherbíró képességét messze meghaladó mértékben vontak ki innen tőkét, köztük hadiszármányként elrabolt teljes gyárberendezéseket. Az 1945-ös fegyverszüneti egyezmény áruszállítással törlesztendő, 300 millió dollár értékű jóvátételre kötelezte Magyarországot, főként a Szovjetunió, kisebb részben Jugoszlávia és Csehszlovákia javára [XI. 2. 6.](#) Tőke kivonást jelentett a számos magyar vállalatban megszerzett szovjet tulajdonrés is.

Magyarország köteles volt a nyugati szövetségesek magyarországi vagyonában bekövetkezett háborús károk kétharmadát forintban megtéríteni. Ezen a címen 1948 őszéig mintegy 3 milliárd Ft követelést jelentettek be az érintett országok, kétharmadát az Egyesült

közepéig ezen kívül kismértékben mezőgazdasági termékekből (gabona, hús, zsír) állt, amelyért cserébe húst, állati terméket, könnyűipari cikkeket, vegyipari alapanyagokat és kohászati félkész termékeket szállítottak.

Az első hároméves terv időszakától (1947–1949) a *külkereskedelem* fokozatosan állami monopóliummá vált. Export- és importtevékenységet így alapvetően csak az állam által létrehozott külkereskedelmi vállalatok folytathattak, de azok is csak a számukra meghatározott termékkörben. E rendszer nem csupán a termelővállalatokat szakitotta el a külpiaci hatásoktól, de a szakosítás a külkereskedelmi vállalatok közötti verseny lehetőségét is kizárta. Mindössze néhány emblematisz termelővállalat (pl. Medcor, MOM, Bábolna) kapott közvetlen export- vagy importjogot. 1980 után az ilyen jogosultságú vállalatok száma jelentősen megnőtt. Ezzel együtt az állami monopólium 1990-es megszűnéséig a külső áruforgalom zömét mintegy negyven szakosított külkereskedelmi vállalat bonyolította le.

A külkereskedelemben alkalmazott árkiegyenlítősekkel és lefőlésekkel a külső és belső árakat tartósnan elválasztották egymástól, így a magyar vállalatok a nemzetközi versenyképességben mutatkozó esetleges hátrányait közvetlenül nem érzékelték. A rendszer további alapeleme volt a *devizamonopólium*. A tervutasításos rendszernek az előbbiektől kiépített mechanizmusai intézményesen elválasztotta egymástól a bel- és a külgazdaságot. A helyzet fokozatos megváltozása csak az 1960-as évek közepétől meghirdetett *mechanizmus-reform* (az eredeti szándék szerint: a szabályozott piac) bevezetése után következett be. Nagymértékben megnőtt a *reál gazdasági nyitottság*, a külkereskedelemben a nemzeti jövedelemhez (illetve a GDP-hez) viszonyított aránya. Ugyanakkor a korábbi, intézményi értelemben vett zártág csak mérsékelt csökkenést mutatott. Az intézményi nyitottság hiánya korlátozta a külgazdasági alkalmazkodást, a nemzetközi versenyképesség orientációs funkciójának működését.

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST)

Az egykori szocialista országok nemzetközi gazdasági együttműködési szervezetét, a KGST-t Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió alapította meg Moszkvában, 1949. január 18-án. Később csatlakozott a szervezethez Albánia, az NDK, Mongólia, Kuba és Vietnám. Bizonyos időszakokban társult tagként Jugoszlávia, megfigyelőként pedig számos további (jellemzően fejlődő) ország vett részt a KGST munkájában (XI. 2. 7.).

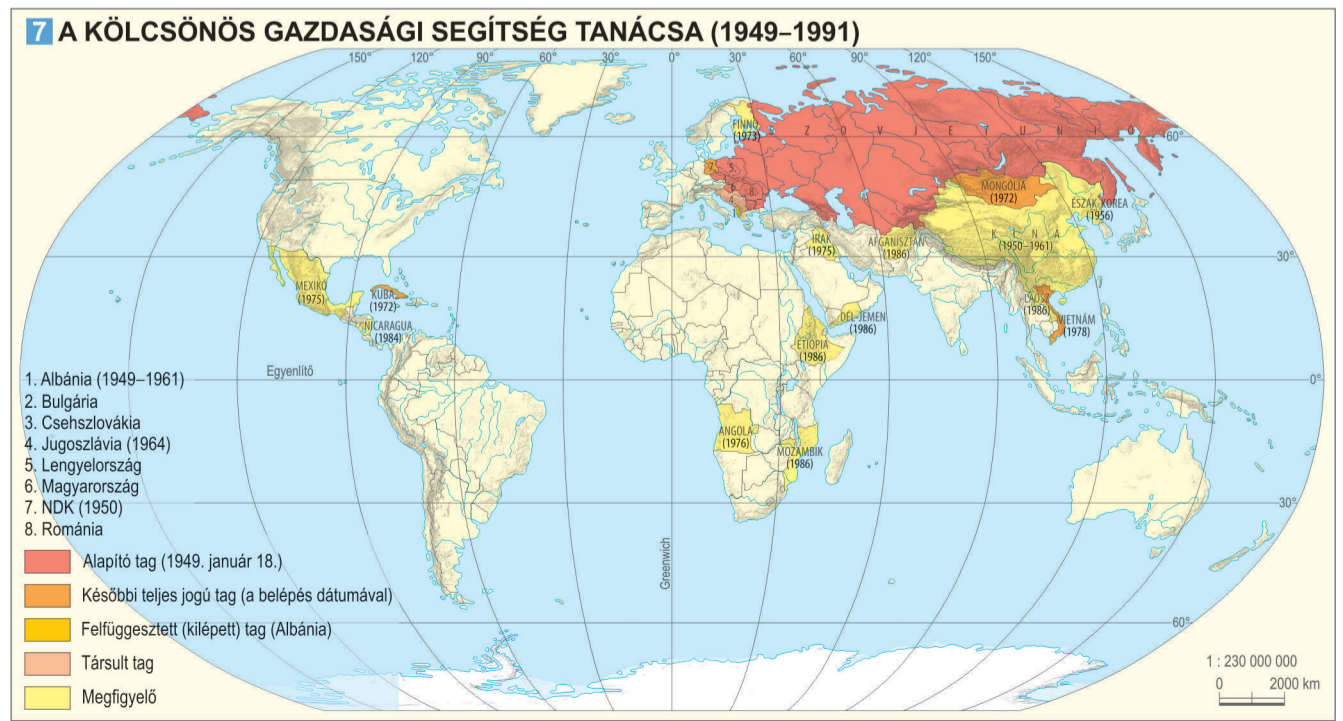
A szocialista országok együttműködése eleinte éves, később öt éves kétoldalú államközi árucseré-egyezmények alapján folyt. A zömmel természetes mutatókban rögzített szállításokat a külkereskedelmi és termelő-

vállalatok magánjogi egyezményekben konkretizálták. Az egymás közötti elszámolásban alkalmazott árakat 1950 után befagyasztották, majd 1958-ban úgy döntöttek, hogy a világpiaci félkész termékeket ingadozásait kiszűrik, de a tartós árvaltozásokat középtávon érvényesítik. 1975-től minden évben a megelőző öt év világpiaci átlagárait alkalmazták, ami a tőkés külkereskedelemtől a szovjet–magyar viszonylatban is a cserearány jelentős romlását vonta maga után. Az 1964-ben felállított Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Banknak és az ekkor bevezetett transzferábilis rubelnek a tagországok közötti sokoldalú fizetés megvalósítása lett volna a feladata, aminek azonban nem tudott eleget tenni, mert az egyes országokban alkalmazott eltérő árképzési módok, adózási szabályok, támogatási és elvonási rendszerek miatt az egyik országban keletkezett külkereskedelmi aktívumot nem lehetett harmadik országgal szemben fennálló tartozás kiegyenlítésére fordítani. A számtalan akadályozó tényező ellenére az 1980-as években a közös forgalom 35–40%-a már valamilyen államközi szakosítási egyezmény vagy gyártási kooperáció alapján bonyolódott le. Leginkább a hadiipari termékek gyártásában haladt előre a szakosodás. A szovjet–magyar vegyesvállalatok megszűnése (1954) után csak elvétve alakultak szocialista közös vállalatok.

Változó külkereskedelmi szerkezet, romló cserearányok az 1970-es évektől

A KGST-országokkal folytatott kereskedelem volumene az 1970-es évek második felétől mérséklődött, gazdaságossága és cserearánya romlott. A KGST-országok részesedése 1967 és 1981 között a magyar importban 64,8%-ról 48%-ra, az exportban 65,1%-ról 54,4%-ra csökkent, miközben Magyarország szempontjából romlott a külkereskedelemben áruösszetétele is. A Szovjetunió bejelentette, hogy a Magyarország számára legfontosabb nyersanyagokból és energiahordozókból csak beruházási hozzájárulás fizetése fejében hajlandó többlétszállításokra. KGST-relációban az 1970-es évek közepén a magyar exportnak már 11–14%-a bonyolódott le konvertibilis valutában, ami az 1976. évi összes dollárbevételének 15, 1977-ben pedig már több mint 18%-át tette ki.

A külkereskedelmi forgalom *országocsoportonkénti megoszlásában* a rendszerváltás idejére jelentős változás következett be (XI. 2. 8.). Az 1970-es évek közepéig – néhány évet kivéve – a szocialista és a „kapitalista” (azaz piacgazdaságokkal folytatott) külkereskedelmi forgalom megoszlása hozzávetőleg kétharmad-egyharmad volt. Az összforgalomból a Szovjetunió mintegy 30%-kal, a KGST-országok összesen kb. 60%-kal részesedtek. Ez az arány a rendszerváltás idejére lényegesen megváltozott. 1990-re a kelet-közép-európai, át-

Államok és az Egyesült Királyság. Ezt a tartozást később a tőkés államokkal kötött globális kártalanítási egyezmények keretében rendezte Magyarország.

Előszörban az Egyesült Államok kérésére Magyarország az 1947-es békeszerződésben kénytelen volt lemondani a német–magyar árucsereskedelemben a II. világháború alatt keletkezett 2 milliárd RM-ról (közel 5 milliárd pengőről), ami meghaladta az 1944. évi magyar nemzeti jövedelem ötödét. A *magyarországi német* (vagy annak minősített) *vagyon* a nagyhatalmak potsdami megállapodása alapján háborús jóvátételként a *Szovjetunió tulajdonába* ment át. Ezek a vállalatok nyereségük egy részét Magyarországon használták fel, 675,3 millió Ft-ot pedig transzferáltak. Magyarország 1947 és 1955 között a szovjet vagyont visszavásárolta. A kialakult 3965,5 millió Ft vételárból 999,9 millió Ft-ot készpénzzel, 791,3 millió Ft-ot áruszállítással egyenlített ki Magyarország, 2174,3 millió Ft-ot pedig a Szovjetunió elengedett.

A tőkés államok a kereskedelmi kapcsolatok megindítását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy Magyarország ismerje el, és ha képes lesz rá, törlessze a gazdasági világválság idején befagyasztott hiteleit, illetve a háború után keletkezett újabb tartozásait. A megkötött pénzügyi-vagyonjogi egyezményekben kialakított kártalanítást az adott országba irányuló magyar kivitel 4–9%-ának kihatásával fokozatosan sikerült kiegyenlíteni. 1967. március végéig országunk összesen 140,5 millió USA-dollár kártérítésben állapodott meg, amelynek nagy részét (130,9 millió dollárt) addigra már ki is fizette. Magyarország Ausztriával, az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal 1975-re egyezett meg a tartozások rendezéséről.

Új külgazdasági orientáció a II. világháború után
A II. világháború után a *külkereskedelmi forgalom* viszonylatában nagyarányú *eltolódás* ment végbe a későbbi *szocialista országok*, mindenekelőtt a *Szovjetunió javára*. Az 1970-es évek végéig a szocialista országokkal bonyolódott le a külkereskedelmi forgalom 60–70%-a (ezen belül a Szovjetunióval 25–30%).

A Szovjetunióba irányuló magyar kivitel 50–60%-át gépek, berendezések és műszerek tették ki, a behozatal 80–90%-a nyersanyagokból állt. A nyugati import ún. „deficités” nyersanyagokból (szinesfém, gyapot, bőr, műtrágya), gépekből, berendezésekből, az 1960-as évek

8 KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ORSZÁGCSOPORTOK SZERINT (1981–1990)

Országocsoportok	Behozatal (%)			Kivitel (%)		
	1981	1985	1990	1981	1985	1990
Nem piacgazdálkodást folytató országok	52,6	55,8	36,9	59,9	60,4	37,7
ebből: kelet-európai országok	41,5	44,2	27,9	47,8	47,9	28,2
Piacgazdálkodást folytató országok	47,4	44,2	63,1	40,1	39,6	62,3
ebből fejlett tőkés országok	40,7	39,4	53,2	28,5	29,1	54,2
ebből fejlődő országok	6,7	4,8	9,9	11,6	10,5	8,1
Összes ország	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

alakuló szocialista országok részesedése a magyar behozatalban jelentősen visszaesett, a tőkés országoké pedig meghaladta a 63%-ot. Bizonyos termékek (világos energia, kőolaj, földgáz, vasérc, fa stb.) importjában a Szovjetunió (illetve szétesése után az utódállamok) döntő súlya továbbra is megmaradt.

A *kivitelben* is hasonló változásokat tapasztalunk, azzal a különbséggel, hogy a piacgazdaságú államok – különösen a fejlett országok – súlya 1981-ben és 1985-ben jóval kisebb volt, mint a behozatalban. Az előbbinek a fő oka a magyar ipar (különösen a gépipar) termékeinek nem kielégítő versenyképességében, műszaki színvonalában keresendő. Az élelmiszer-kivitel elé pedig a Közös Piac diszkriminatív intézkedései (importlefölözés, magas vám) állítottak nehezzen leküzdhető akadályokat. A KGST szétesése és az átalakulóban lévő szocialista országok fizetőképességének drasztikus romlása miatt 1990-re a magyar kivitelben is jelentősen csökkent a korábbi legfőbb külkereskedelmi partnereinknek a súlya.

A behozatal áruösszetételében az energiahordozók mellett nőtt a gépek, járművek és fogyasztási iparcikkek aránya, amit jobb híján a hazai adottságoknak kevéssé megfelelő anyagjellegű és félkész termékekkel, valamint fogyasztási iparcikkokkal lehetett, illetve kellett ellentételezni; így e termékek aránya növekedett a magyar kivitelben.

Valamely nemzetgazdaság teljesítményének alapvető dimenziója a nemzetközi versenyképesség alakulása, amelyet – más mutatók mellett – a *külkereskedelmi cserearányok* dinamikája is jelez. Az 1960-as évek elejétől – összhangban az akkori világgazdasági viszonyokkal – a döntő arányban közepes minőségű feldolgozóipari termékeket exportáló, illetve nyersanyagokat importáló magyar gazdaság cserearányai egészen 1973-ig javultak (XI. 2. 9.). 1973 őszétől azonban mélyreható világgazdasági változások indultak meg. A közepes minőségű iparcikkek a nemzetközi cserében leértékelődtek, míg a nyersanyagok, különösképpen a szénhidrogének, illetve az ipari csúcstechnológiák felértékelődtek. Mindezek következtében a magyar import forgalommal súlyozott átlagárai jóval gyorsabban emelkedtek, mint az exportárak, azaz egységnyi importtermékért egyre nagyobb mennyiségű exportot kellett teljesíteni. A magyar *gazdaság cserearányai* 1960 és az 1980-as évek közepe között csaknem 30%-kal *romlottak*. E folyamat a gazdaság alapvető szerkezeti problémáit tükrözte, s a külső egyensúly drámai, az adósságállomány

egyre inkább kezelhetetlen méretű romlásához vezetett (XI. 2. 10.).

A II. világháború után az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) testesítette meg a piacgazdasági elvekre épülő nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok alapvető szabályrendszerét, magartartási normáit. Magyarországon az 1968-tól megkezdődött *gazdasági mechanizmus reformja* teremtette meg az egyezményhez történő *csatlakozás* lehetőségét. A magyar „mechanizmusreformnak” a része volt az új vámpolitika és a *vámtarifa-szabályozás* kialakítása, amelyeknek döntő szerepe volt abban, hogy Magyarország 1973-ban normál módon, azaz a kapott vámkedvezményekért vámengedelményekkel „fizetve” lehessen a GATT szerződő fele. (Románia 1968-ban, Lengyelország 1971-ben csatlakozott, de nekik a legnagyobb kedvezményes vámelbánás fejében az import folyamatos mennyiségi növelésére kellett kötelezettséget vállalniuk.) A GATT-csatlakozás nyomán a magyar vámszint 34%-ról 18%-ra mérséklődött. A *világkereskedelemben további liberalizáció* célzó tárgyalássorozat (1973–79: tokiói forduló; 1986–1994: uruguayi forduló) már Magyarország is teljes jogú félként vett részt, többek között az átlagos vámszint további fokozatos csökkentését vállalva. A GATT szabályai a rendszerváltás után, a KGST megszűnésével (1991) a teljes magyar külkereskedelemben irányadóvá váltak. Magyarország a GATT helyébe lépő, működését 1995-ben megkezdő Kereskedelmi Világszervezet (WTO) egyik alapító tagja.

Magyarország 1988-ig – Moszkva nyomására – de jure nem ismerhette el az *Európai Közösségeket*. A szocialista országok közül Magyarország elsőként írt alá 1987-ben átfogó kereskedelmi és gazdasági *együttműködési megállapodást az Európai Közösségekkel*, amely a Magyarországgal szembeni diszkriminációs intézkedések nagy részének rövid idő alatt történő lebontását tartalmazta. 1988. augusztus 8-án pedig a felek *diplomáciai kapcsolatot létesítettek*.

Külföldi hitelek, eladósodás

Magyarországnak 1948-tól az 1960-as évek közepéig csak a Szovjetunió nyújtott hosszú lejáratú hiteleket, ám ezeknek a zömét fegyverek vásárlására, illetve a Mecsek uránércének a kitermelésére kellett fordítani. A rendszer konszolidálását és fizetőképességének megőrzését szolgálta az 1957-ben a *szocialista országok* 2%-os kamattal *nyújtott*, 10 évre szóló mintegy 1,2 milliárd rubel *hitele*, amely az akkori nemzeti jövedelem kb. 10%-

ával volt egyenlő. A kerekén 300 millió USA-dollár értékű kölcsön tette lehetővé, hogy Magyarország az 1956-os forradalmat leverő szovjet intervenció és a kommunista restauráció után elkerülje a nyílt államcsődöt.

A nyitott szerkezetű, nyersanyagszegény, kis belső felvevőpiacra és alacsony nemzetközi versenyképességgel rendelkező Magyarország a II. világháború után rendre eladósodott. A felhalmozódó *tőkés (azaz a piacgazdaságok devizáiban kialakuló) adósságnak* az 1970-es évek végéig nem az abszolút összege és a nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya, hanem a lejárat szerinti összetétele okozta a legnehezebben kezelhető problémát.

Az ország egyensúlyi helyzete multhatatlanul szükségessé, a tőkés országokkal megkötött reparációs egyezmények pedig lehetővé tették *tőkés hitelek* felvételét. A kenyérgabona- és műtrágyavásárlásra az 1960-as évek elején felvett rövid- és középlejáratú kölcsönök mellett a II. öt éves terv (1961–1965) során vett fel Magyarország először beruházási eszközök vásárlására szolgáló középlejáratú tőkés hiteleket.

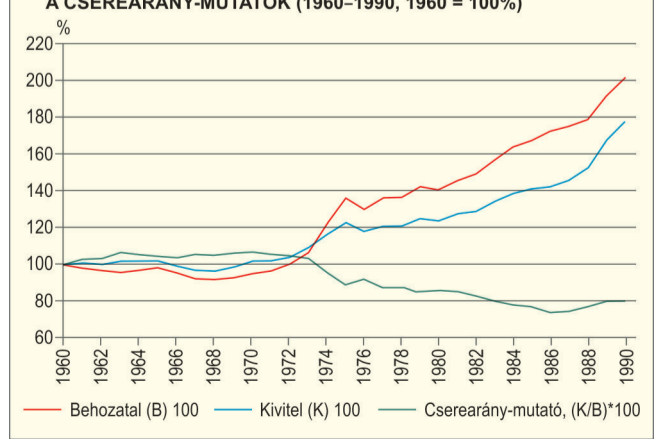
A *külső adósság felhalmozódásának első időszaka* – az ország szélesebb körű külkereskedelmi kapcsolatainak újjáéledése után, az olaj- és nyersanyagár-robbanás folyamatával párhuzamosan – 1973 és 1979 között tartott, amikor a politikai vezetés – azt feltételezve, hogy a válság rövid, átmeneti periódus lesz a világgazdaságban – megszorító intézkedések helyett a fizetési mérleg hiányát külföldi hitelek felvételével finanszírozta. Néhány év után kiderült, hogy a világgazdaságban tartós, a magyar cserearányokat kedvezőtlenül befolyásoló változások mentek végbe.

Az *energiahordozók (és általában a nyersanyagok) ára* szovjet viszonylatban *jelentősen emelkedett*. A romló cserearányok miatt, a behozatalnál jóval gyorsabban növekvő kiviteli volumen ellenére (XI. 2. 11.), a magyar külkereskedelmi mérleg egyensúlya 1973 után a rendszerváltásig terjedő időszakban kedvezőtlenül alakult.

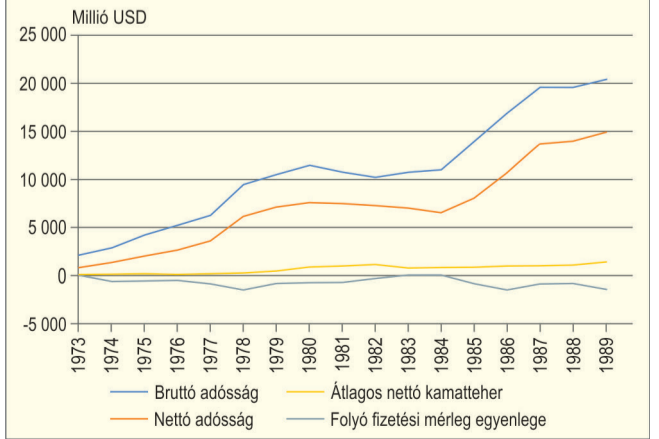
Ezért 1979-ben *részleges gazdaságpolitikai fordulatra* került sor. A növekedési célt alárendelték az *egyensúly helyreállításának*. Szűkítették a belső keresletet, csökkentették a fogyasztói árak támogatását, és visszafogták az állami és vállalati beruházásokat is. A szovjet vezetés tiltakozása ellenére Magyarország 1982-ben *csatlakozott az IMF-hez és az IBRD-hez*. A fordulat átmeneti sikereket hozott: a nettó adósság növekedése 1980 és 1984 között nemcsak megállt, de az összege csökkent is. A *nemzetközi befektetői bizalom visszatért*, a külföldi betétek kivonása az MNB-ből lelassult, Magyarország újabb külföldi hitelekhez jutott.

Ám 1985-től – nem utolsósorban az állampárt utolsó, XIII. kongresszusának túlzott várakozásai – az *elsietett „dinamizálás”* miatt az ország *konvertibilis bruttó adóssága* az 1980. évi 11,5 milliárd dollárról 1989 végére csaknem 20,4 milliárd dollárra *nőtt*, miközben az ország tőkés exportja változatlan szinten (évi 5 milliárd dollár) maradt (XI. 2. 11.). Az egyensúlyhiány az 1980-as évtized végére kezelhetetlen mértékűvé duzzadt. A *rendszer összeomlása 1990-re külgazdasági tekintetben is elkerülhetetlenné vált*.

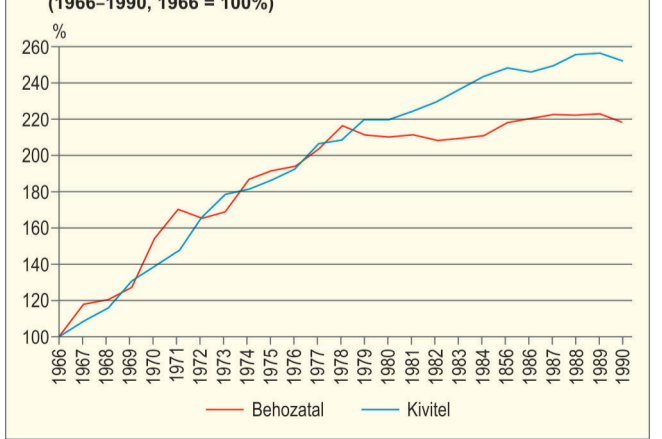
9 A KÜLKERESKEDELMI TERMÉKFORGALOM ÁRINDEXEI ÉS A CSEREÁRÁNY-MUTATÓK (1960–1990, 1960 = 100%)

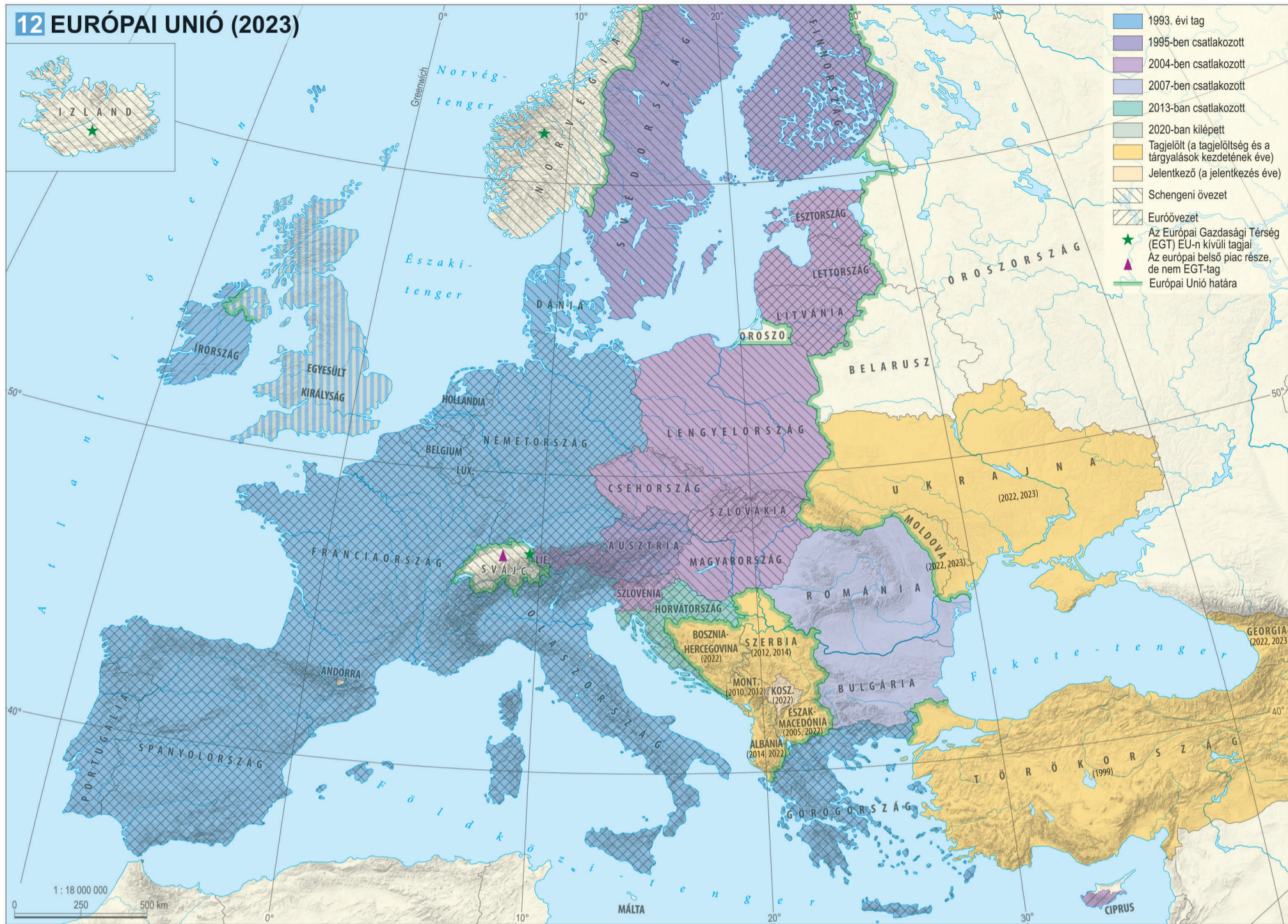

10 A KÜLSŐ ADÓSSÁGÁLLOMÁNY ALAKULÁSA (1973–1989)

11 A KIVITEL ÉS A BEHOZATAL VOLUMÉNÉNEK ALAKULÁSA (1966–1990, 1966 = 100%)

Kereskedelempolitika 1990 után

Szabadkereskedelmi megállapodások, európai integráció

A rendszerváltás, benne a *piacgazdasági átalakulás* (privatizáció, liberalizálás, dereguláció) a külgazdasági kapcsolatokban is alapvető változásokat jelentett. E folyamat – egyidejűleg a magyar külgazdasági kapcsolatokban korábban domináns szerepet játszó KGST megszűnése – politikailag lehetővé, gazdaságilag pedig szükségessé is tette, hogy Magyarország a fontosabb kereskedelmi partnereivel kölcsönös kedvezményeket biztosító, *preferenciális kereskedelmi megállapodásokat* kössön.

Az *Európai Közösségekkel (EK)* és az *Európai Szabadkereskedelmi Társulással (EFTA)* államaival már 1990-ben megkötöttek a tárgyalások. Fontos különbség, hogy az EK és Magyarország átfogó *társulási megállapodás (Európai megállapodás)* kialakítását tűzte ki célul, amely az árukereskedelmen túl a szolgáltatások és beruházások liberalizációját, valamint a politikai és gazdasági együttműködés irányait és feltételeit is meghatározza. Az EFTA-államokkal viszont hagyományos, az árukereskedelmet terhelő vámok és egyéb korlátozások megszüntetésére irányuló *szabadkereskedelmi megállapodás* kidolgozása volt a cél. Közös pont, hogy a piacgazdasági átmenet segítése és a gazdasági fejlettségi szintek különbségének figyelembevétele érdekében a kereskedelmi liberalizáció végrehajtására az EK és az EFTA esetében is aszimmetrikusan, Magyarország számára hosszabb átmeneti időszakot biztosítva került sor. Magyarország és az EK társulási megállapodása 1994-ben lépett hatályba, de az ún. interim megállapodás keretében az EK már 1991-től kereskedelmi kedvezményeket nyújtott.

Mivel az EK és az EFTA Magyarországon kívül Lengyelországgal és Csehszlovákiával is hasonló tárgyalásokat indított el, logikus volt, hogy a három (illetve Csehszlovákia 1993-as kettéválása után négy) közép-európai „élenjáró reformország” a nyugati fókusz mellett az egymás közötti kereskedelem fejlesztésére is figyelmet fordítson. Az együttműködés előbbi elemét már az 1991-ben elfogadott közös Visegrádi nyilatkozat is rögzítette. Ennek jegyében került sor a *Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA)* létrehozására (1994-ben lépett hatályba), amely viszonyos alapon terjesztette ki e körben azokat az árukereskedelmi kedvezményeket, amelyek a felek az EK és az EFTA számára biztosítottak **XI.1.14.**

Magyarország aktív kereskedelempolitikát folytatott más partnerekkel is. Szabadkereskedelmi megállapodásokat létesített Izraellel (1998), Törökországgal (1998), Lettországgal (2000), Litvániával (2000), Észtországgal (2001) és a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia – Montenegro, 2002).

Magyarország – kilenc további állammal együtt – az Európai Unió (EU) mindmáig legnagyobb bővítési lépésének eredményeképpen 2004. május 1-jétől az EU tagjává vált. **XI.2.12.** E történelmi jelentőségű tény a rendszerváltási folyamat betetőzése volt. Az EU-hoz történő csatlakozással Magyarországnak is fel kellett mondania korábbi, nemzeti szinten megkötött szabadkereskedelmi megállapodásait, viszont részesévé vált az EU által létrehozott nemzetközi kereskedelmi egyezményeknek, a bennük rögzített piaci jutási kedvezményeknek. Az integrációs vívmányok meghatározó jelentőségű területe a belső piac, a rá vonatkozó szabályozás. Az *EU-tag Magyarország külgazdasági teljesítménye* (áru- és szolgáltatáskereskedelme, működő

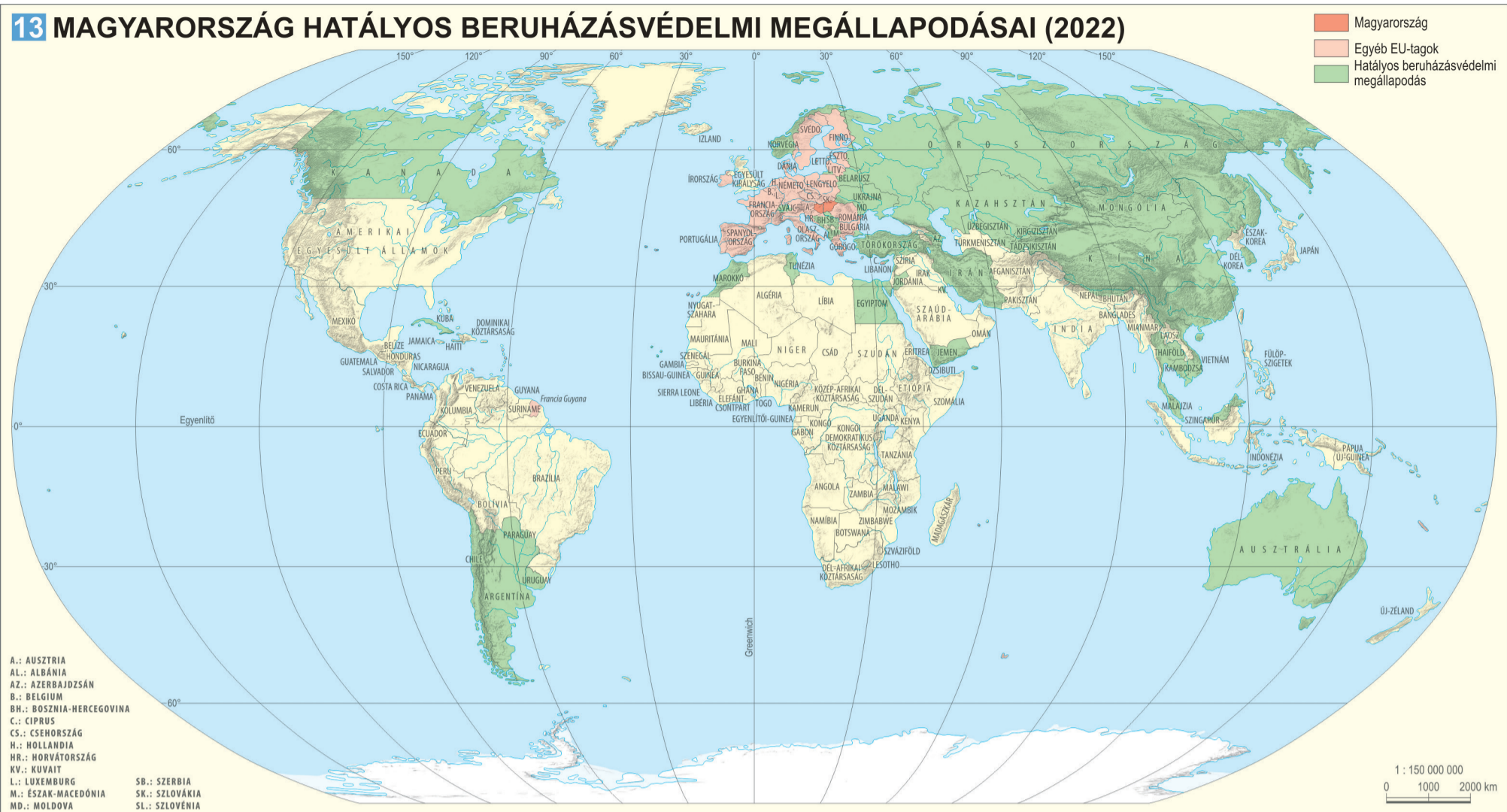
tőke-áramlása) *döntő részben a határellenőrzésektől és a további akadályoktól mentes belső piacon, az Európai Gazdasági Térség (EGT) területén valósul meg.*

Beruházásvédelmi megállapodások

A magyar gazdaság erőforrás-szüksége miatt már az 1980-as években megjelent az igény arra, hogy lehetővé tegyék, majd ösztönözzék a *külföldiek magyarországi működőteke-beruházásait*. A potenciális külföldi beruházók azonban meglehetősen bizalmatlanok voltak az egykori szocialista gazdaságirányítási rendszerrel szemben. Ennek felszámolása érdekében Magyarország kétoldalú beruházásvédelmi megállapodásokat kezdeményezett, először a legfontosabb nyugat-európai partnereivel. Az első ilyen egyezményt 1986-ban Németországgal (akkor még NSZK-val) írták alá. A beruházásvédelmi megállapodások arra adtak garanciát, hogy

- a külföldi beruházókkal és magyarországi beruházásaikkal szemben a magyar állam nem alkalmaz a hazai versenytársakhoz képest kedvezőtlenebb működési és adózási szabályozást;
- lehetővé teszi a megtermelt nyereség kivételét az országból konvertibilis devizában;
- a beruházások kisajátítására vagy államosítására csak közérdekből, átlátható keretek között és arányos anyagi kompenzációhoz kerülhet sor; valamint
- az egyezményben vállalt megsértése esetén az érintett külföldi beruházó az elszenvedett anyagi kár megtérítése érdekében a fogadó állammal szemben nemzetközi választott bírósághoz fordulhat.

A beruházásvédelmi megállapodások száma folyamatosan nőtt. Magyarország 2020 végéig összesen 66 ilyen egyezményt kötött. Az Európai Unió működéséről

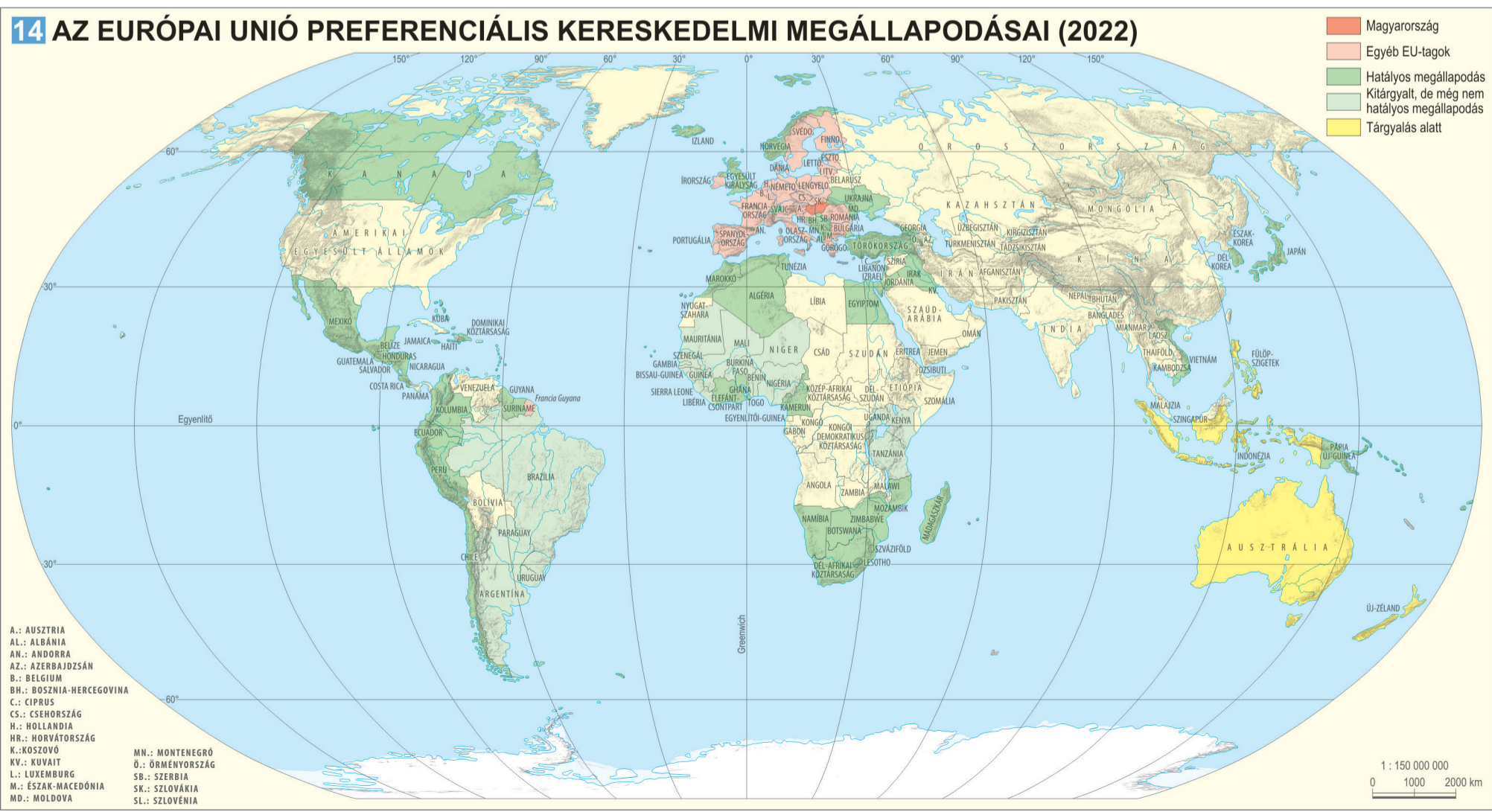
szóló szerződés (EUMSz) a külföldi közvetlen beruházások szabályozását uniós hatáskörbe utalta. Az Európai Bíróság pedig a 2017-ben hozott ítéletében az EU-tagok egymás közötti beruházásvédelmi megállapodásait az uniós jogba ütköznek ítélte el és elrendelte megszüntetésüket. Így a hatályos megállapodások száma is csökkent. Tekintettel arra, hogy a külföldi befektetések védelmét Magyarországon mind az Alaptörvény, mind az EU jogrendje garantálja, az utóbbi időszakban Magyarország olyan partnerekkel kötött beruházásvédelmi megállapodásokat, illetve folytat tárgyalásokat róla, ahol erre az eszközre a magyar gazdasági szereplők külföldi beruházásainak védelme érdekében jelentkezik igény **XI.2.13.**

Az EU közös kereskedelempolitikája

Az Európai Unió egyik alapvető közös politikája a *kereskedelempolitika*, azaz az EU és a külső partnerei közötti kereskedelmi kapcsolatok szabályozása. Magyarország az EU-csatlakozással teljeskörűen átvette és alkalmazza a közös kereskedelempolitikára vonatkozó uniós jogszabályokat és az e tárgyban kötött nemzetközi szerződések rendelkezéseit. Az árukereskedelem elsődleges kereskedelempolitikai szabályozó eszközeit a vámok jelentik. Az EU közös vámtarifájának és vámszabályozásainak átvétele nyomán a harmadik országokból származó áruk behozatalára kivetett vámok átlagos szintje 2004-től jelentősen (közel 50%-kal) csökkent Magyarországon. Ezzel egyidejűleg az újon-

nan csatlakozó tagállamok területén is alkalmazták az Unió piacvédelmi intézkedéseit, amelyek a tisztességtelen feltételekkel érkező vagy piaci zavart okozó import ellen hivatottak védelmet nyújtani az európai termelők számára.

Az EU-csatlakozással a magyar kereskedelempolitika alapvető céljai nem változtak (az áruk és szolgáltatások exportjának fejlesztése és ehhez kedvező külföldi feltételek biztosítása, a külföldi közvetlen beruházások, illetve a hazai vállalatok külföldi befektetéseinek ösztönzése, valamint a partnerek tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatával szembeni hatékony védelem). Az alkalmazható eszközök köre viszont módosult és bővült. A magyar érdekek érvényesítése kéltépcsősít

vált. A magyar offenzív és defenzív kül gazdasági érdekeket először az EU-tagállami körben kell elfogadtatni, hogy az egységes közös pozícióba beépüljenek. A kereskedelempolitika kizárólagos uniós hatásköre miatt ezen uniós érdekek és álláspontok képviseletét, a harmadik felekkel folytatott két- és többoldalú tárgyalásokat a tagállamoktól kapott felhatalmazás alapján már az Európai Bizottság végzi.

Az EU 2021-ben a világ második legnagyobb áru-exportőre (Kína után) és harmadik importőre (az Egyesült Államok és Kína mögött), a nemzetközi szolgáltatáskereskedelemnek pedig legfontosabb szereplője volt. Ezzel a világ áru- és szolgáltatáskereskedelmében továbbra is őrzi vezető szerepét 16,2%-os részesedéssel. Ennek megfelelően az Unió erősen érdekelt a nemzetközi szabályokra épülő nyitott és tisztességes versenyfeltételek biztosításában az áru- és a szolgáltatáskereskedelemben egyaránt. Amíg az 1990-es évek végéig az EU a kontinens többi országával igyekezett preferenciális kereskedelmi kapcsolatokat kialakítani, a következő évtizedben egyre több partnerrel kezdett tárgyalásokat kétoldalú vagy regionális szabadkereskedelmi megállapodások kialakítására. 2022-ben 77 országgal vannak hatályban, illetve alkalmazandók ilyen megállapodások, számos további partnerrel pedig folynak vagy jóváhagyásra várnak hasonló egyezmények **XI. 2. 14.**

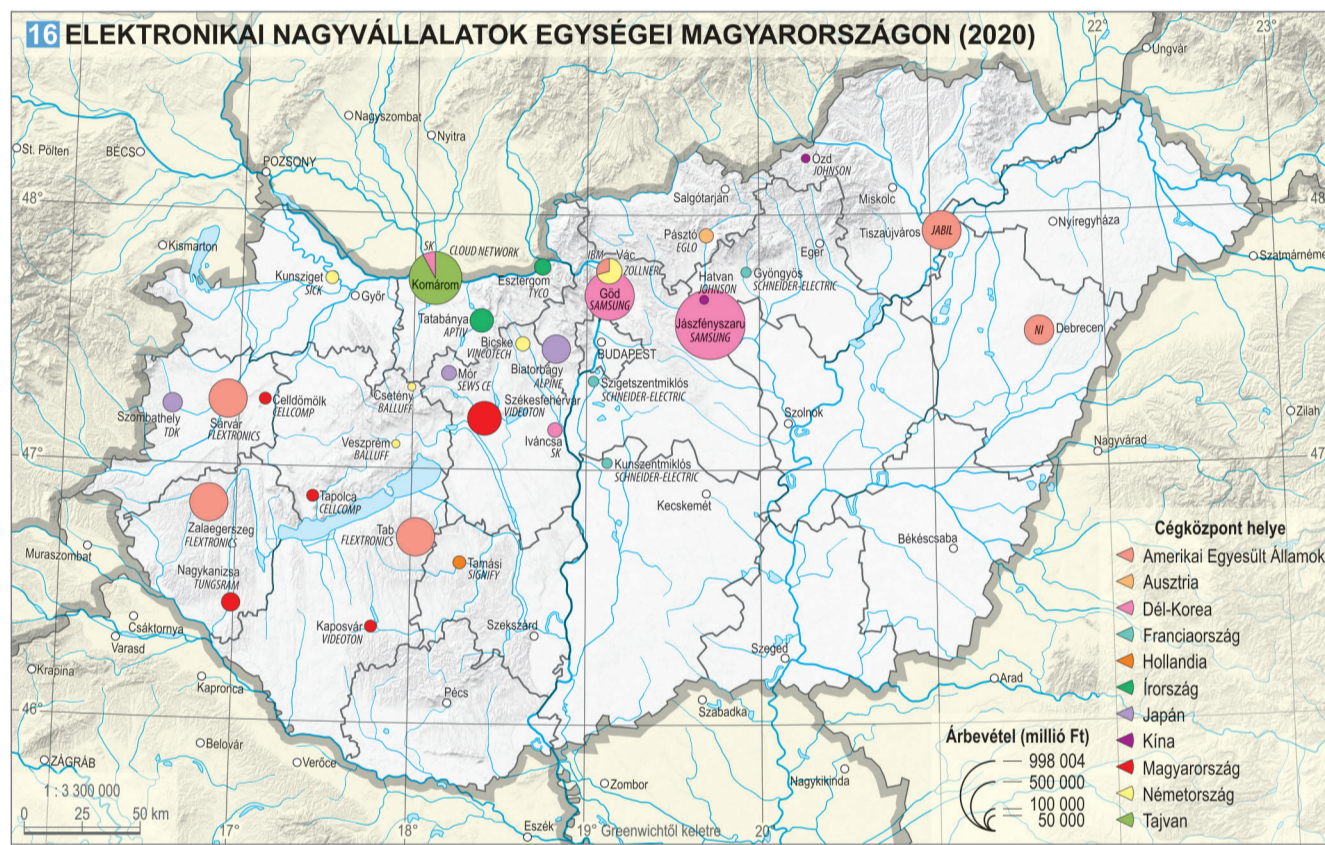
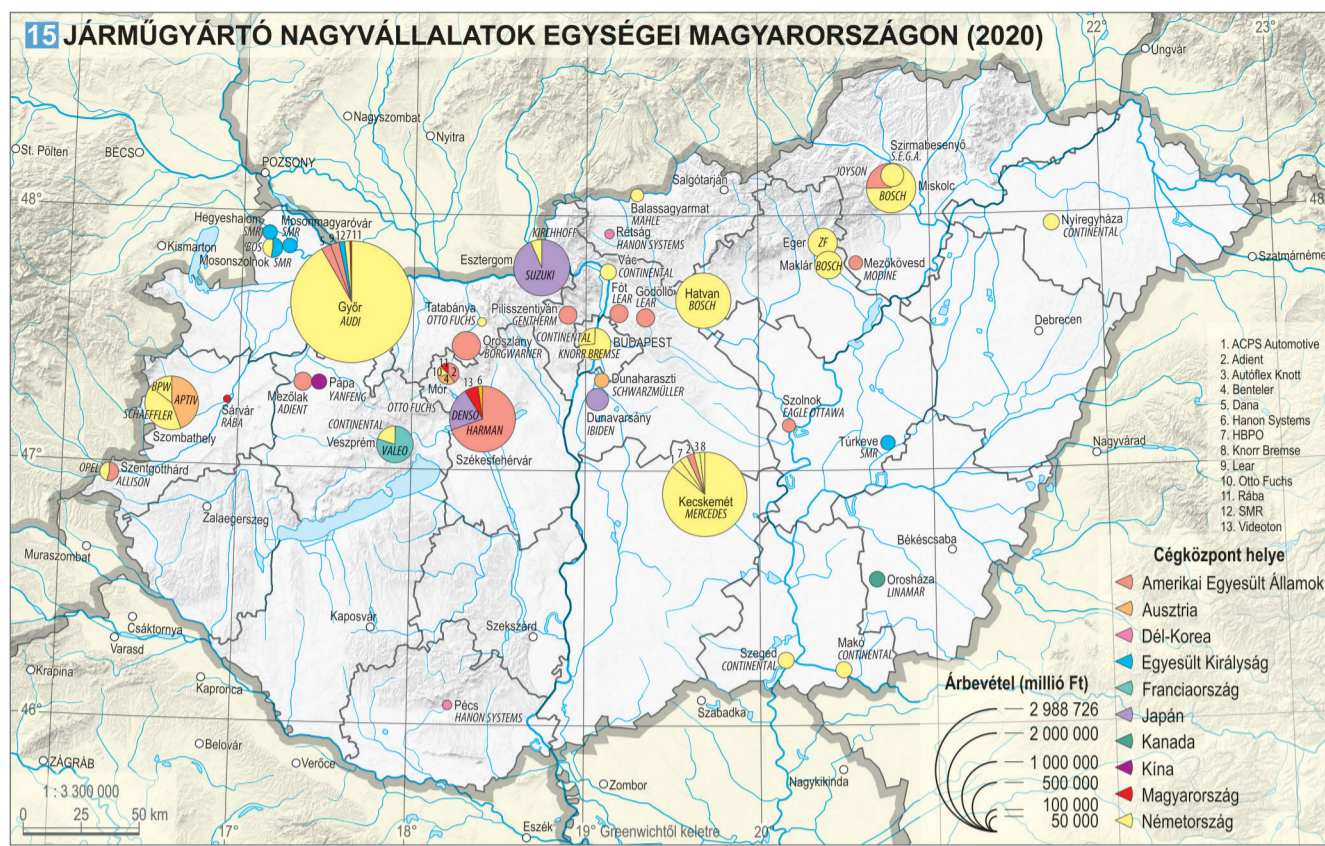
Külgazdasági folyamatok 1990 után

Az árukereskedelemszerkezet

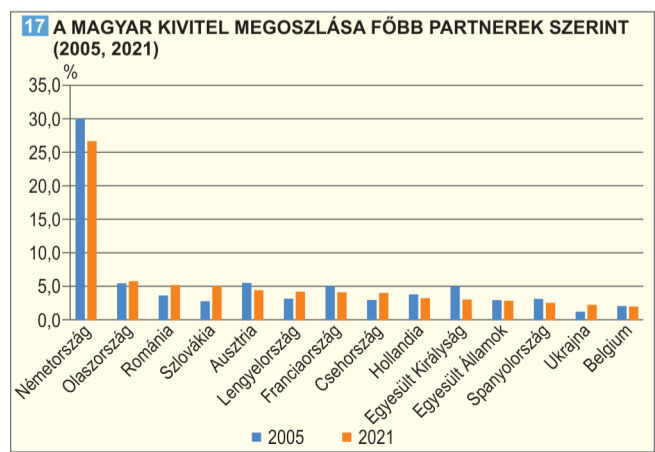
A külkereskedelmi folyamatok jól mutatják a piacgazdasági átalakulást, a privatizációt, a KGST felbomlásának és a nyugat-európai országokkal megerősödött együttműködésnek a reál gazdasági hatását. A magyar gazdaság nyitottsága ebben az időszakban tovább nőtt, s a globalizáció folyamatában az egyik leginkább érintett gazdasággá vált. A reál gazdasági nyitottság további növekedésén túl a piacgazdasági átalakulás folyamatában a magyar gazdaság intézményi értelemben is nyitottá vált a világgazdaságban.

A magyar külkereskedelemszerkezet a rendszerváltást követő tíz év alatt drámai mértékben átalakult. A teljes magyar behozatalban a nyersanyagok részesedése a korábbiak (50% feletti arány) a töredékre zsugorodott. Csökkent az élelmiszerimport részesedése is, miközben a feldolgozott termékek, valamint a gépek és szállítóeszközök együttes részaránya 30%-ról 80% feletti lett. A kivitelben hasonló folyamatok, arányeltolódások játszódtak le. Itt kiemelendő, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari export részesedése alig felére, 10% alatti szintre mérséklődött. Ezek az áru-főcsoport-arányok az elmúlt húsz év alatt jelentősen nem változtak. Az ipari export ágazati megoszlása viszont érdemben módosult. A feldolgozott termékek kivitelében a ruházati szektor 2000-ben még 15%-os arányt képviselt, ami 2021-re 2,5%-ra zuhant. Csökkent a vas- és acéleredmények részesedése is (17,7%-ról 13,5%-ra). Viszont ugyanebben az időszakban a gyógyszerek és gyógyszeripari termékek részaránya a feldolgozott termékek exportjában 4,5%-ról 16%-ra nőtt. A magyar kivitelben legnagyobb súlyt képviselő gépek és szállítóeszközök főcsoportjában a közúti járműgyártás és az elektronikai ágazat folyamatos, dinamikus fejlődést mutat. 2021-ben a teljes magyar kivitel közel negyedét a közúti gépjárművek, robbanómotorok és egyéb alkatrészek adták. 15%-ot képviseltek a villamos gépek és műszerek, 10%-ot pedig a híradástechnikai készülékek. Magyarország 2021-ben a világ 34. legnagyobb áruexportőre (0,7% részesedéssel) és 33. legnagyobb importőre (0,6%) volt.

A magyar külkereskedelemben meghatározó a külföldi tulajdonú vállalatok szerepe, amelyek a magyar

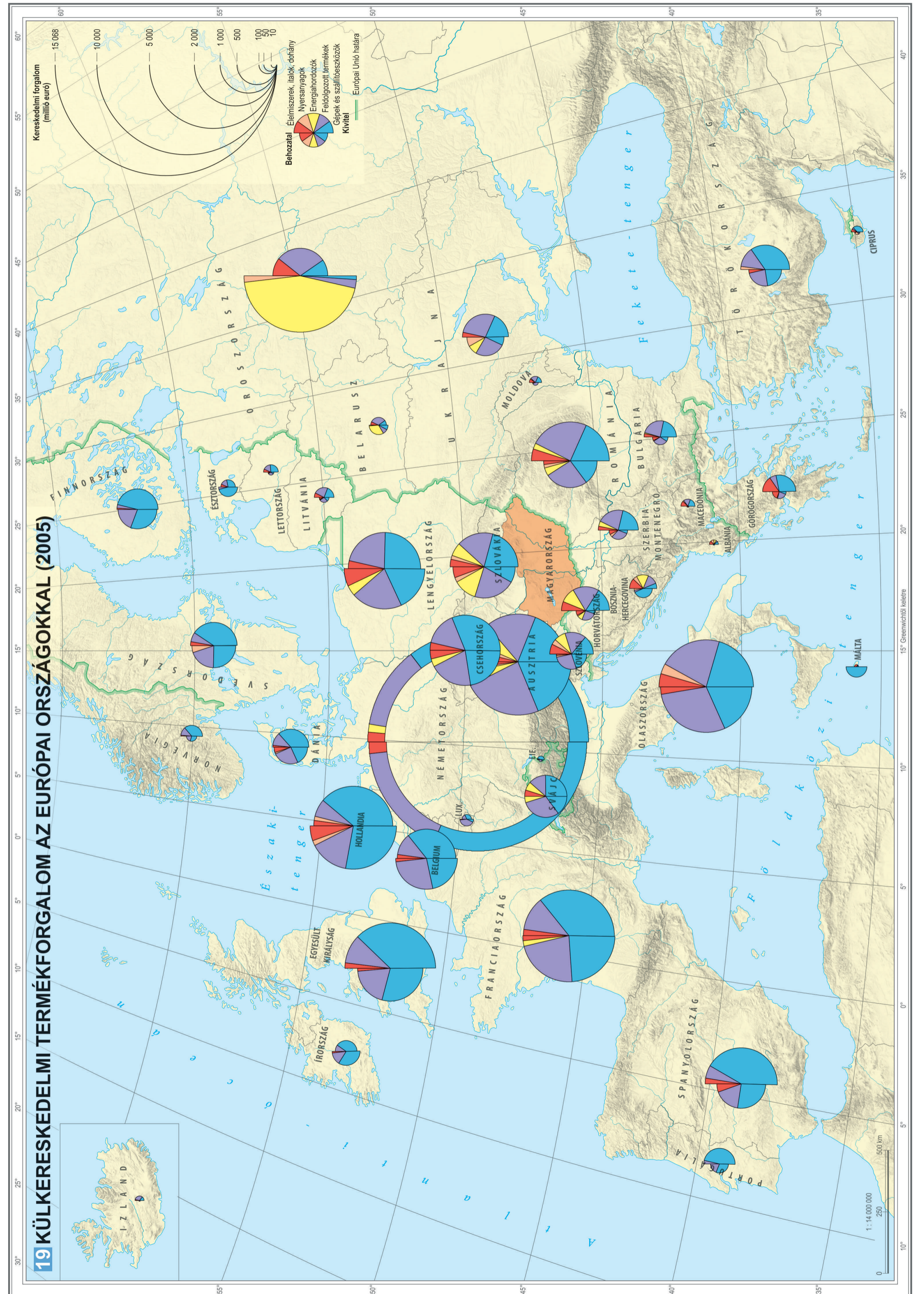
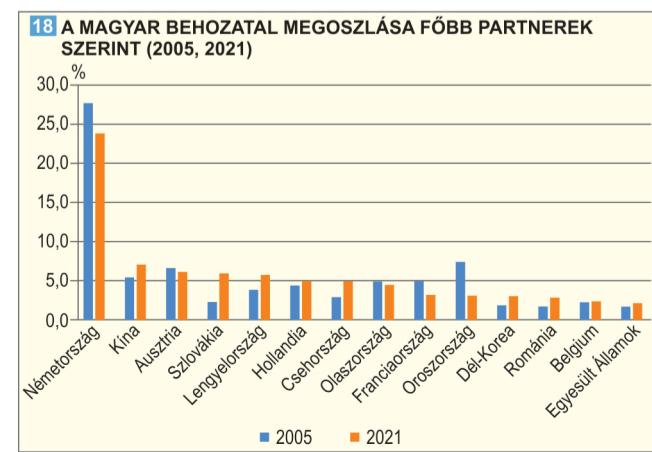

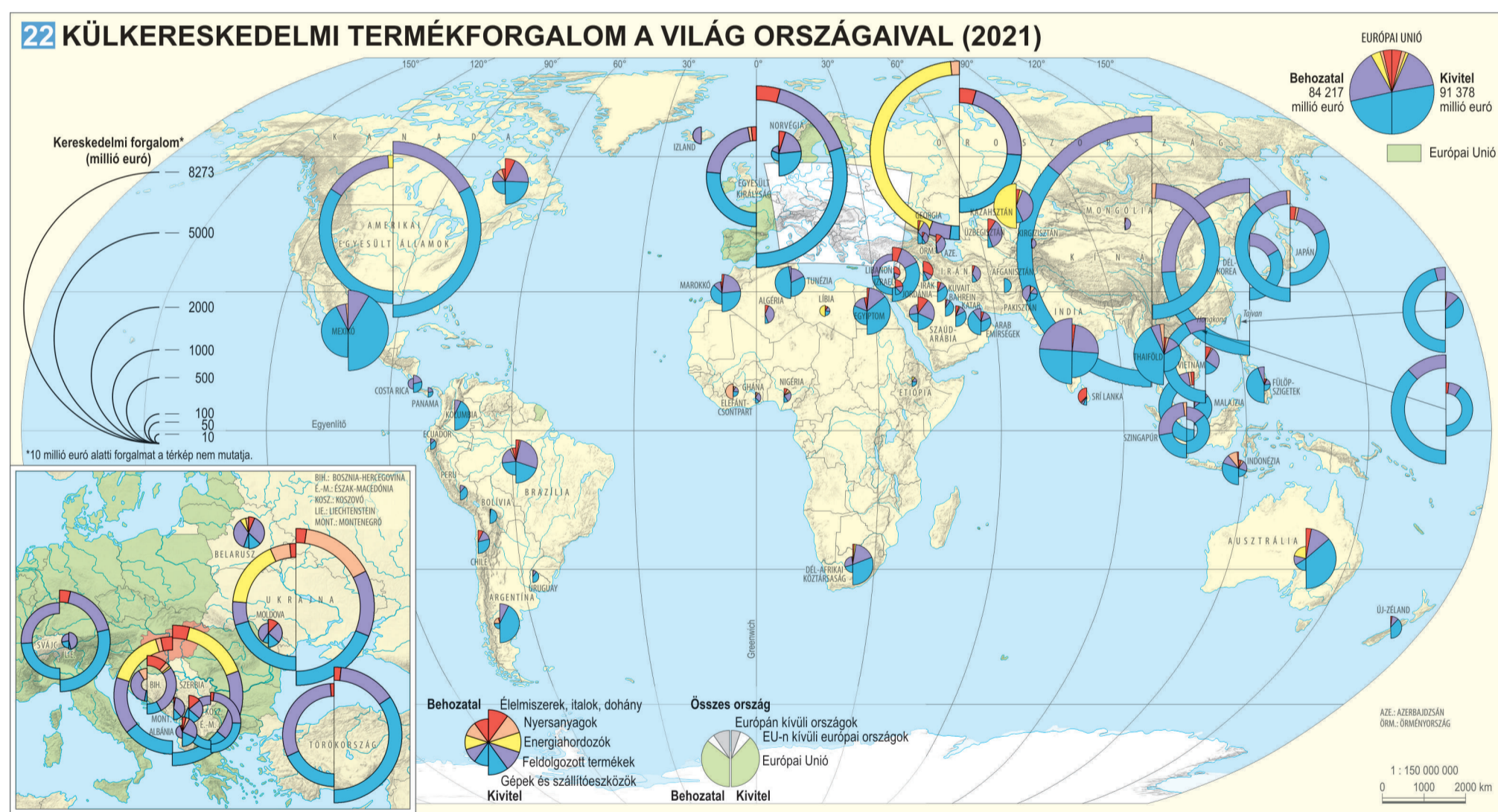
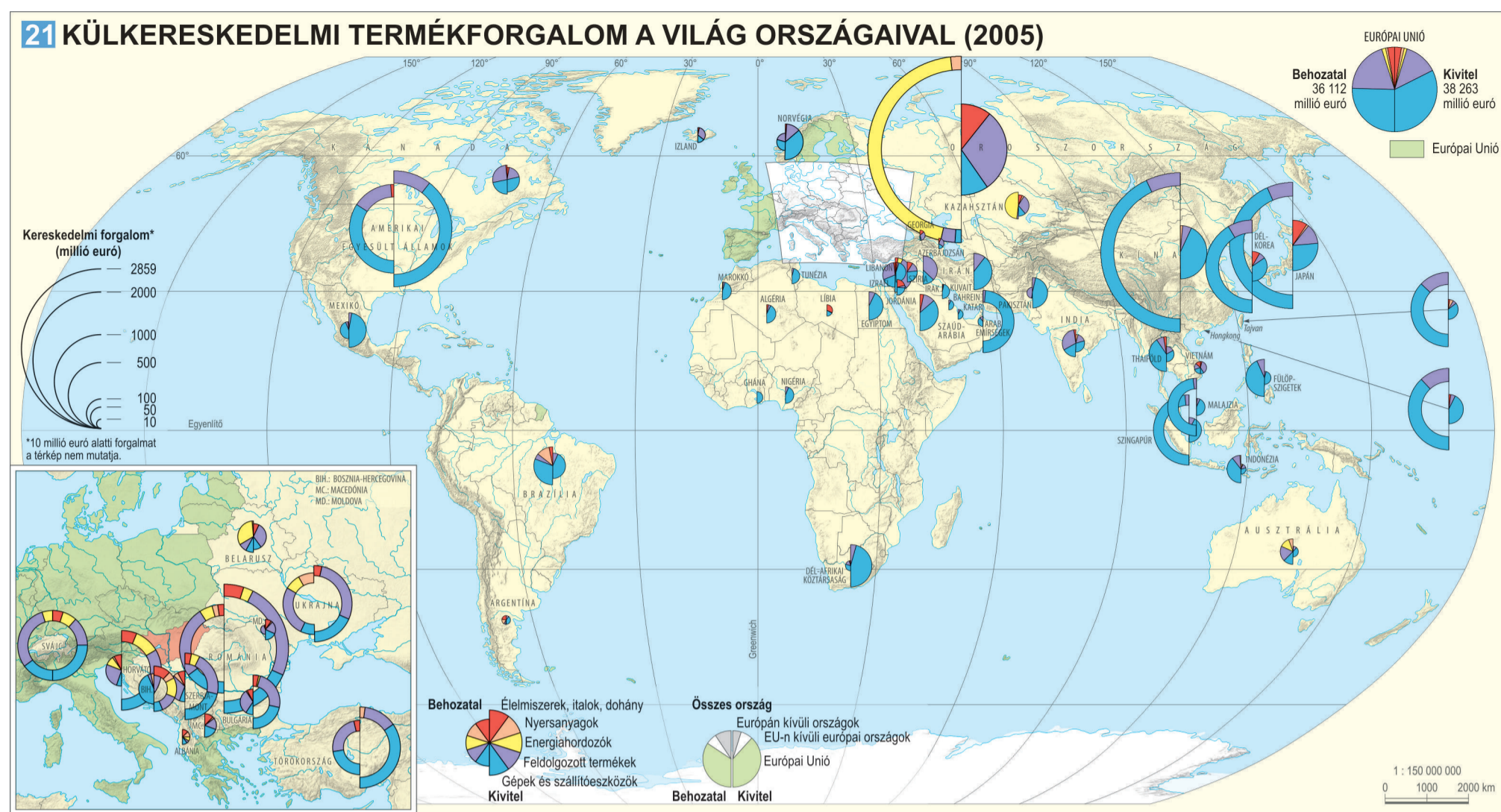
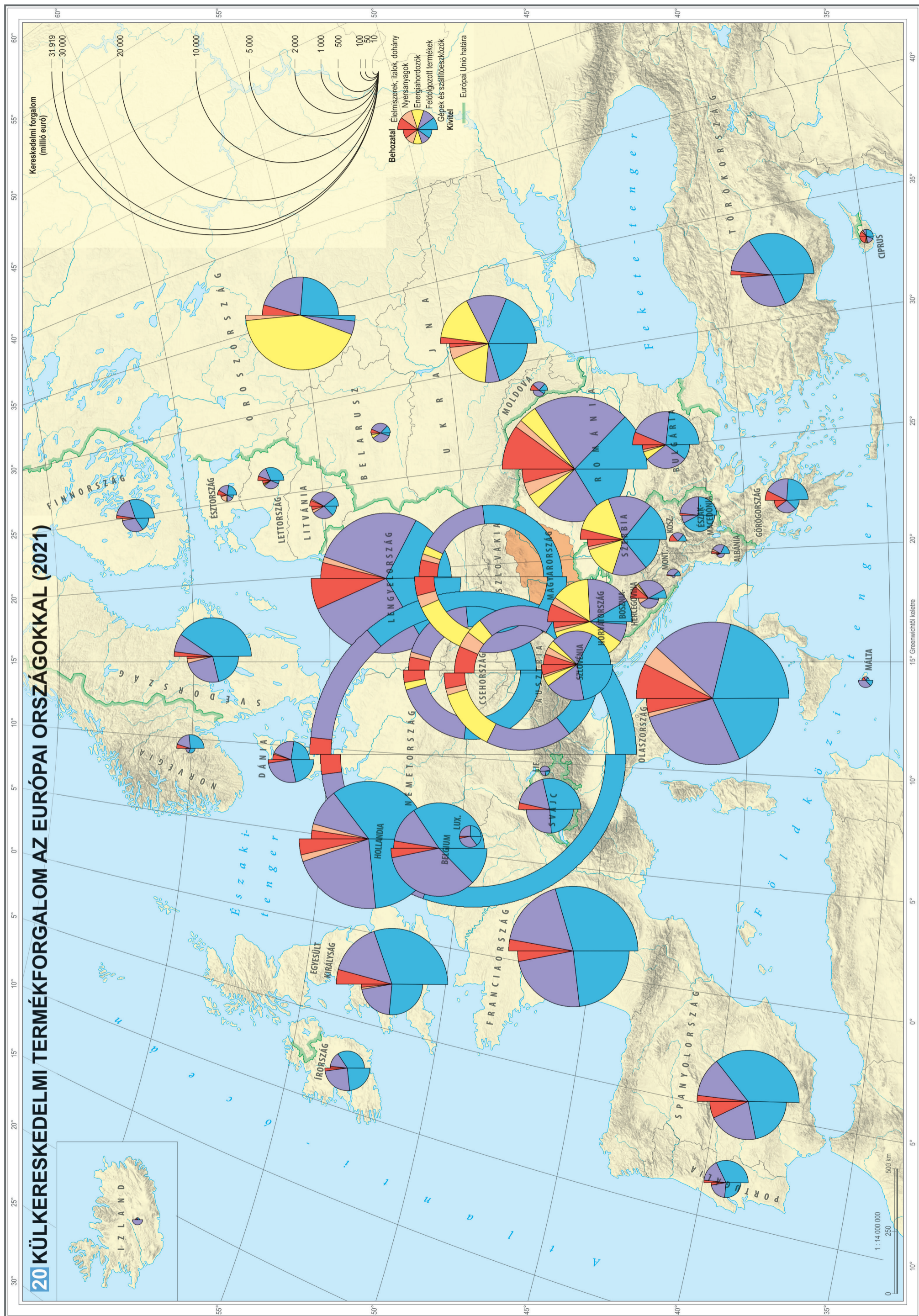
export mintegy 80%-át adják. A legalább 250 főt foglalkoztató, külföldi irányítású vállalatok rendkívül erősen exportorientáltak. Árbevételük kétharmada a kiviteltől származik. A járműgyártás és az elektronika területén Magyarország rendkívül erősen beágyazódott a nemzetközi termelési láncokba. Ebben az ágazatban a legnagyobb magyarországi vállalatok árbevételéből az export 90% feletti részarányt képvisel **XI. 2. 15.** **XI. 2. 16.** A világ számos vezető elektronikai és járműipari vállalata (pl. Samsung, Flextronics, Jabil, Audi, Suzuki, Mercedes) létesített telephelyeket Magyarországon. Az itt előállított termékek célpiacai jellemzően az Európai Unió országai és annak szabadkereskedelmi partnerei. Ennek megfelelően a munkaerő-ellátottság és a lokális ösztönzők mellett a helyszínek megválasztásában fontos szerepet játszik a megfelelő szállítási infrastruktúra.

A legnagyobb kereskedelmi partnerek

A KGST felbomlása és a kereskedelmi tranzakciók konvertibilis devizára való átállítása rendkívül rövid idő alatt alapvető forgalmi átrendeződést idézett elő. A magyar külkereskedelemben több évtized után ismét Németország vált a legfontosabb exportpiaccá és behozatali forrássá, jellemzően 25% körüli vagy feletti részesedéssel. Oroszország jelentősége a magyar külkereskedelemben (az energiahordozók behozatala kivételével) már az 1990-es évek második felében erősen visszaesett, miközben a forgalom dinamikusan fejlődött a nyugat-európai partnerekkel és az Egyesült Államokkal. A kereskedelmi kapcsolat helyreállítására a visegrádi négyek (Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia) által 1992-ben létrehozott Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (amelyhez később a régió

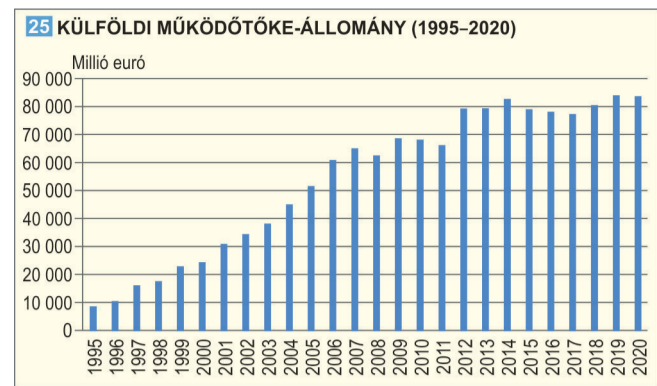
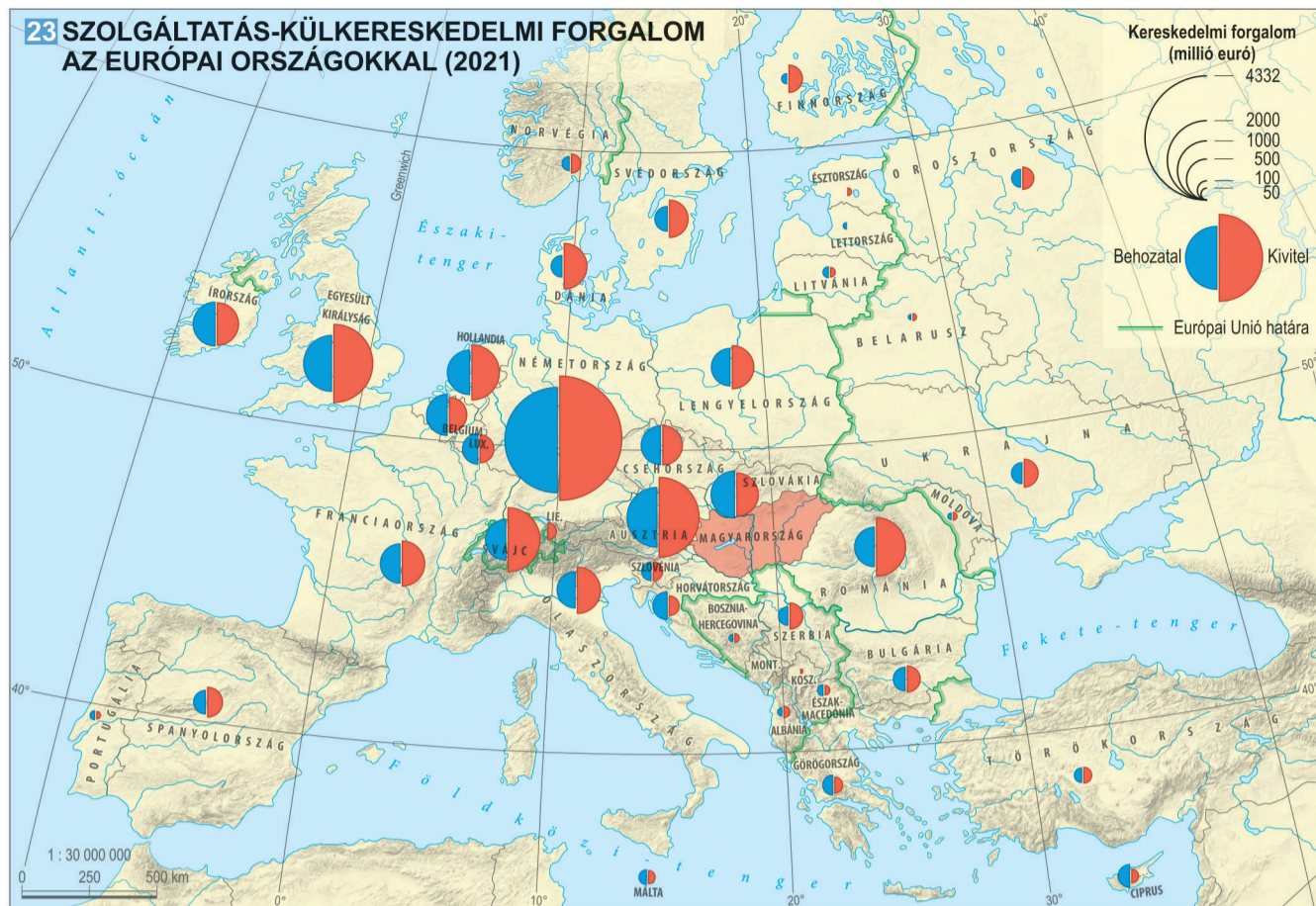
más országai is csatlakoztak) működése nyomán a közép-európai kereskedelem részesedése növekedésnek is indult, de igazán az Európai Unióhoz történő csatlakozás óta látványos a fejlődés. A visegrádi partnerekkel folytatott árukereskedelmünk részaránya 2021-re az akkori szint kétszeresére (15%-ra) nőtt. Hozzávéve déli szomszédainkat (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Románia) az látszik, hogy 2021-ben külkereskedelmünknek már majdnem negyedét a *közép-európai régióban* bonyolítjuk le, megközelítve ezzel Németország részesedését. Importoldalón leginkább Kína és Dél-Korea arányának növekedését érdemes kiemelni, ami alapvetően az ipari fogyasztási cikkek, valamint a feldolgozóipari gépek, berendezések és részszegélyek iránti növekvő kereslet eredménye. A magyar külkereske-

lem relációs struktúrájában az *Európai Unió* domináns szerepe érvényesül. Exportunk több mint háromnegyede az EU-országokba irányul, és onnan érkezik behozatalunk 70%-a. Figyelemre méltó, hogy az EU-tagállamokkal folytatott kereskedelmünkben folyamatos és jelentős (évi 7–10 milliárd euró) magyar aktívum képződik XI. 2. 17. XI. 2. 18. XI. 2. 19. XI. 2. 20. XI. 2. 21. XI. 2. 22.

Szolgáltatáskereskedelem

A szolgáltatások kereskedelme folyamatosan bővülő tendenciát mutatott az elmúlt harminc évben. Legnagyobb összetevőjét az üzleti szolgáltatások jelentik, amelyeket a *szállítási szolgáltatások* és a *turizmus* követ. Szolgáltatás-export értéke 2018-ra elérte az áruexport 25%-át,

de ezt később a szállítási és a turizmuságazatnak a Covid-válság miatti visszaesése mérsékelte. A szolgáltatás-külkereskedelem pozitív egyenlege Magyarország EU-csatlakozása óta jelentős, a 2017–2019 közötti időszakban évente 8 milliárd euró felett volt XI. 2. 23. XI. 2. 24. Az üzleti szolgáltatások erősen heterogén tevékenységeket tartalmaznak, a magyar külkereskedelemben a legfontosabb tételeket a számviteli, üzletviteli tanácsadás, a pr- és számítástechnikai szolgáltatások, a szellemi tulajdon használatáért kapott díjak, a kutatás-fejlesztési, mérnöki és tudományos szolgáltatások jelentik. Az üzleti szolgáltatások exportja és importja megközelítőleg kiegyensúlyozott, a jelentős aktívum a szállítási és turizmuságazatokból származik. Szolgáltatáskereskedelmünk emiatt is erősen Európa-centrikus, de az áru-

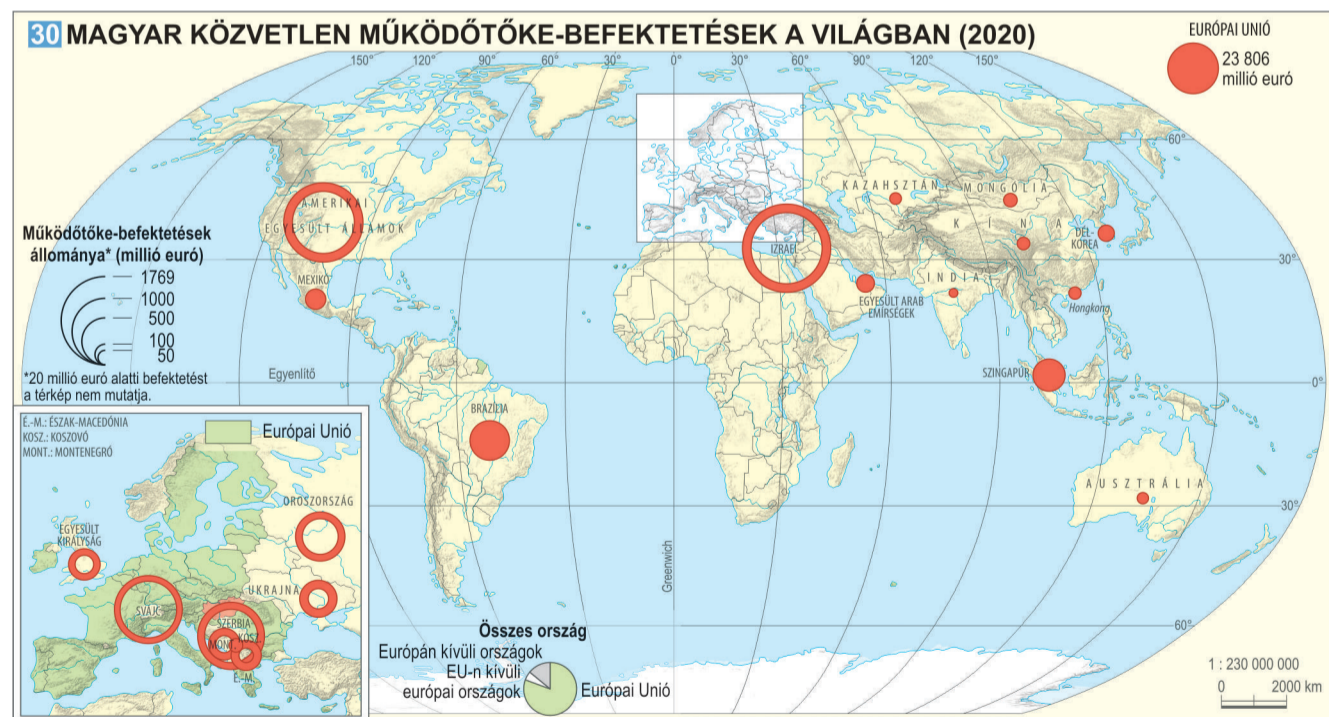
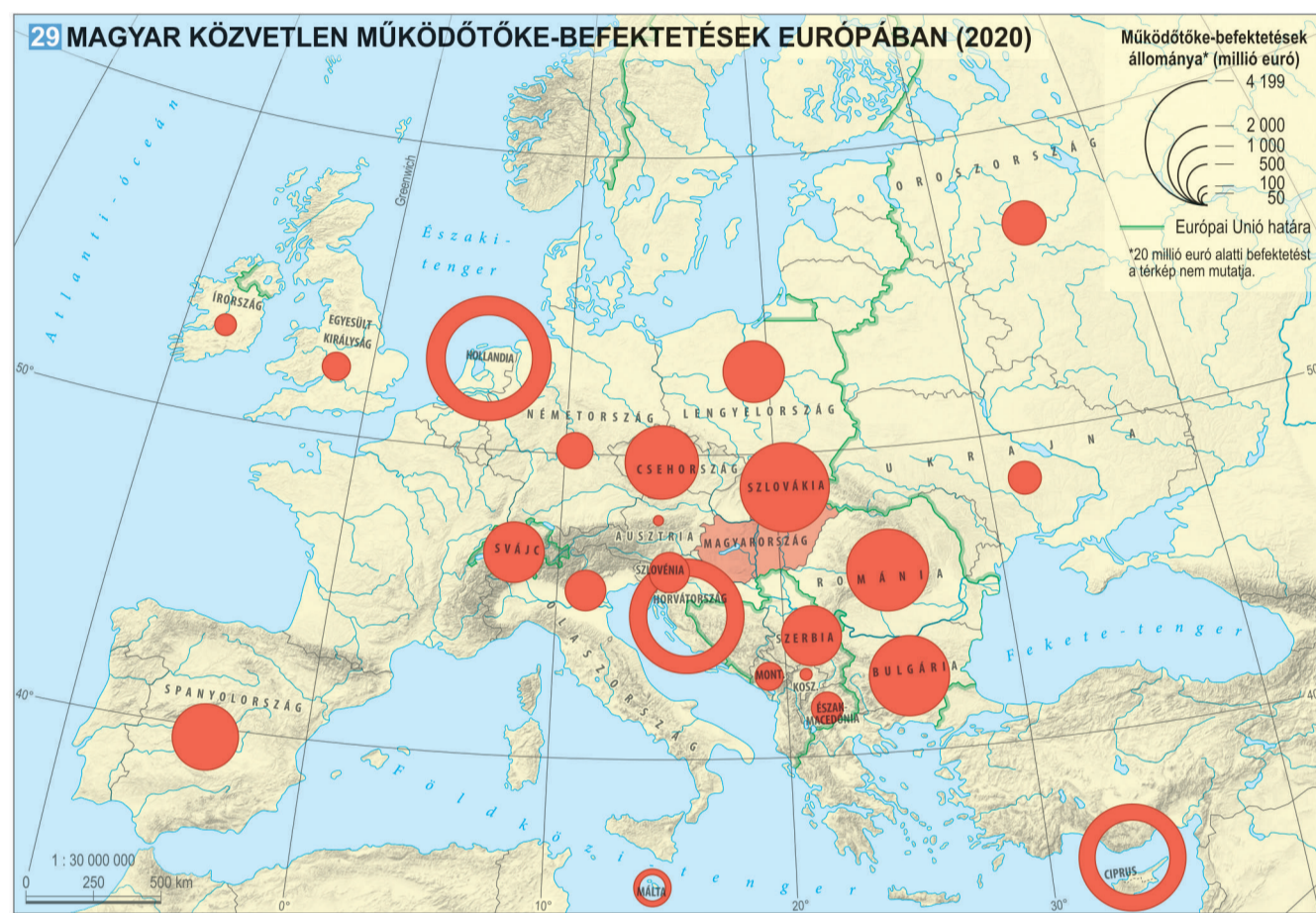
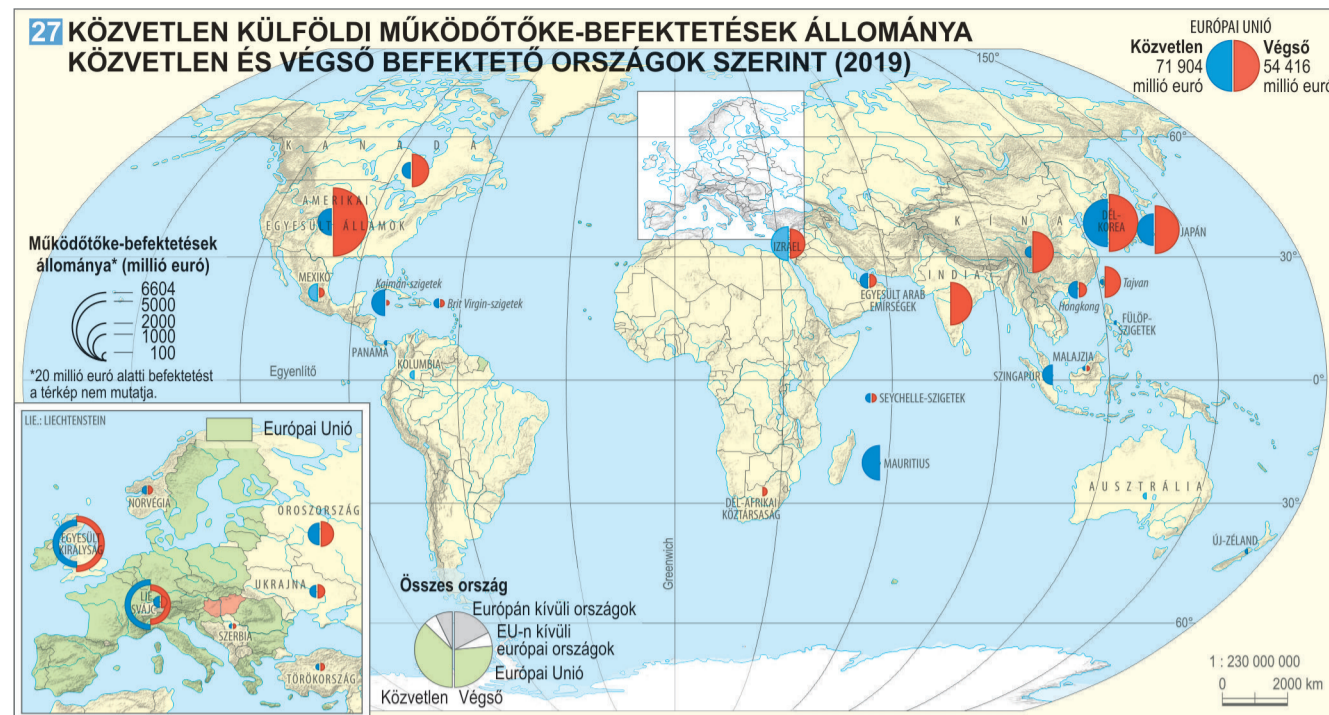
tized során a tőkebeáramlás egyik fő tényezője a gyors ütemű privatizáció volt, amelynek keretében 1991 és 1997 között 4,6 milliárd eurónak megfelelő befektetés érkezett az országba, és az állami tulajdonú vállalatok mintegy 85%-ának – esetenként viszonylag alacsony áron történt – magánosítására került sor. 1997-től – a zöldmezős beruházások mellett – nagyobb szerephez jutottak az újrabefektetett jövedelmek is. A külföldi működőtőke-állomány először 1996 végén lépte túl a 10 milliárd, majd 2020-ban már meghaladta a 83 milliárd eurót [XI. 2. 25.](#)

A 2019. évi adatok szerint a Magyarországon befektetett külföldi működő tőke 86,8%-a Európából érkezett. A közvetlen befektetések tekintetében Németországot, Ausztriát, Hollandiát, Luxemburgot és Svájcot lehet kiemelni. Ázsia részesedése 8,2% volt, míg az amerikai és az afrikai kontinens országai 2–2%-ot tettek ki. Valójában a külföldi végső tulajdonosok sokszor nem közvetlenül, hanem valamely nyugat-európai (pl. holland, luxemburgi, svájci) vállalatukon keresztül fektetnek be a magyar gazdaságba. A végső tulajdonos országa szerinti adatgyűjtés nem tekint vissza hosszú múltra. Eszerint vizsgálva a Magyarországra érkező működőtőke-befektetéseket, az Egyesült Államok már a 3. helyet foglalja el, és a tízes listában Dél-Korea mellett Japán is megjelenik – Hollandia és Svájc pedig jelentősen viszszaesik. A végső befektetések területén Európa aránya 2019-ben 64,8% volt [XI. 2. 26.](#), [XI. 2. 27.](#). A Magyarországon található FDI-állomány ágazati szerkezetében a feldolgozóipar (pl. jármű-, gyógyszergyártás, gumi, műanyag termékek, számítógépek, elektronikai cikkek előállítás) különösen nagy arányt képvisel.

A magyarországi vállalkozások külföldi befektetései a 2000-es évek elején váltak érezhetővé, és állományuk 20 év alatt 30 milliárd euróra nőtt [XI. 2. 28.](#). A működőtőke-kivitel – a behozatalhoz hasonlóan – erős európai koncentrációról tanúskodik. Am a domináns tőkeviteli célpontok jelentősen eltérnek a külkereskedelmi és működőtőke-behozatali országstruktúráktól. Európai tőkevitelünknek több mint a fele a közép-európai és a nyugat-balkáni régiók országaiba irányul. A földrajzi és kulturális közelség, a piacismeret, az országunkéhoz hasonló vagy attól csak némileg elmaradó gazdasági fejlettség erős motivációt jelentenek a nemzetköziesedés útjára lépő vállalkozásoknak. A magyar működőtőke-export jelentős része olyan nagyvállalatokhoz kapcsolódik, mint a MOL, az OTP, a Richter, a Master Goods, az Innomed, a Danubius vagy a Jász-Plasztik. A kihelyező anyacégek tevékenységéhez a feldolgozóipari vállalatokat finanszírozó kereskedelmi ban-

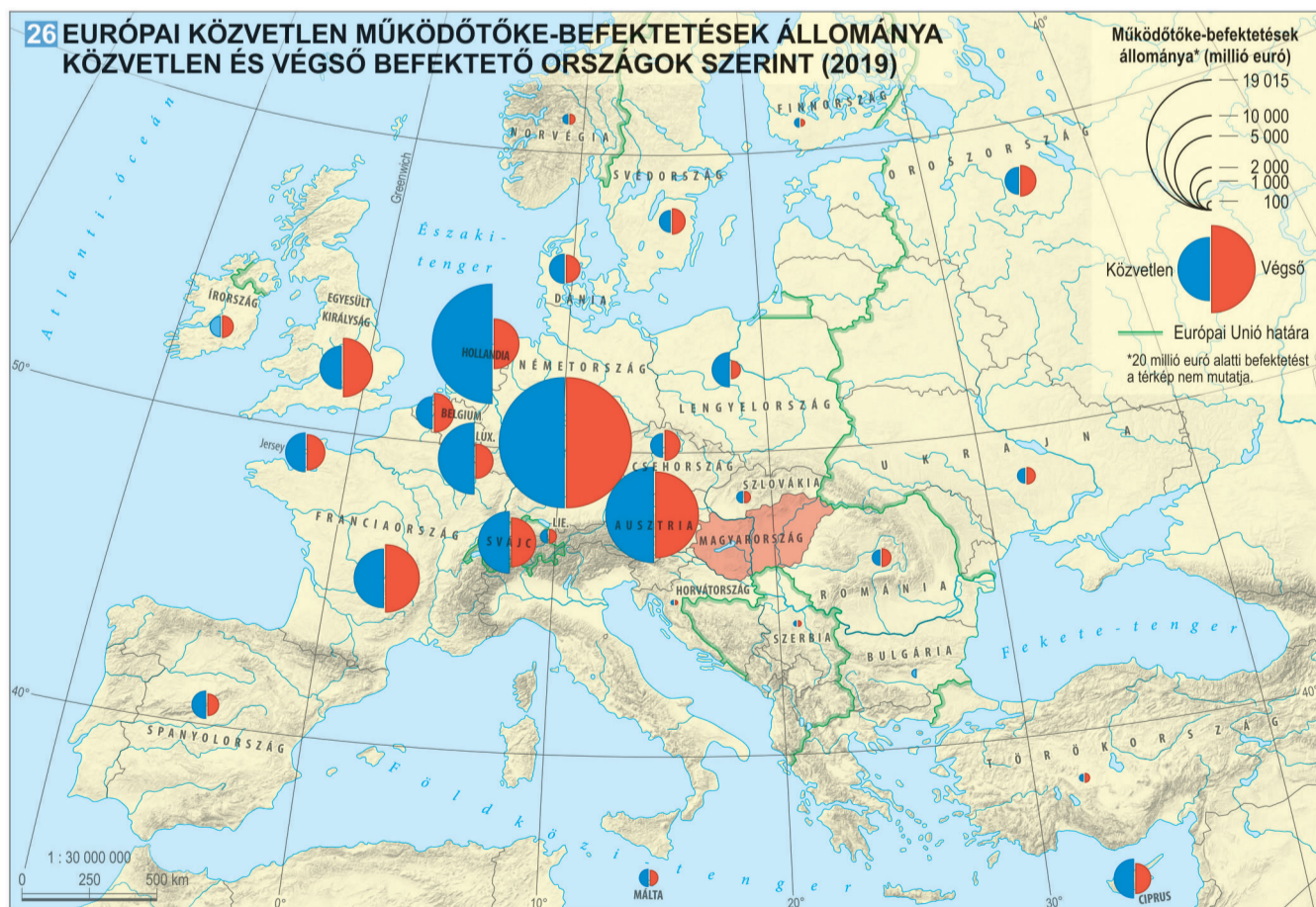
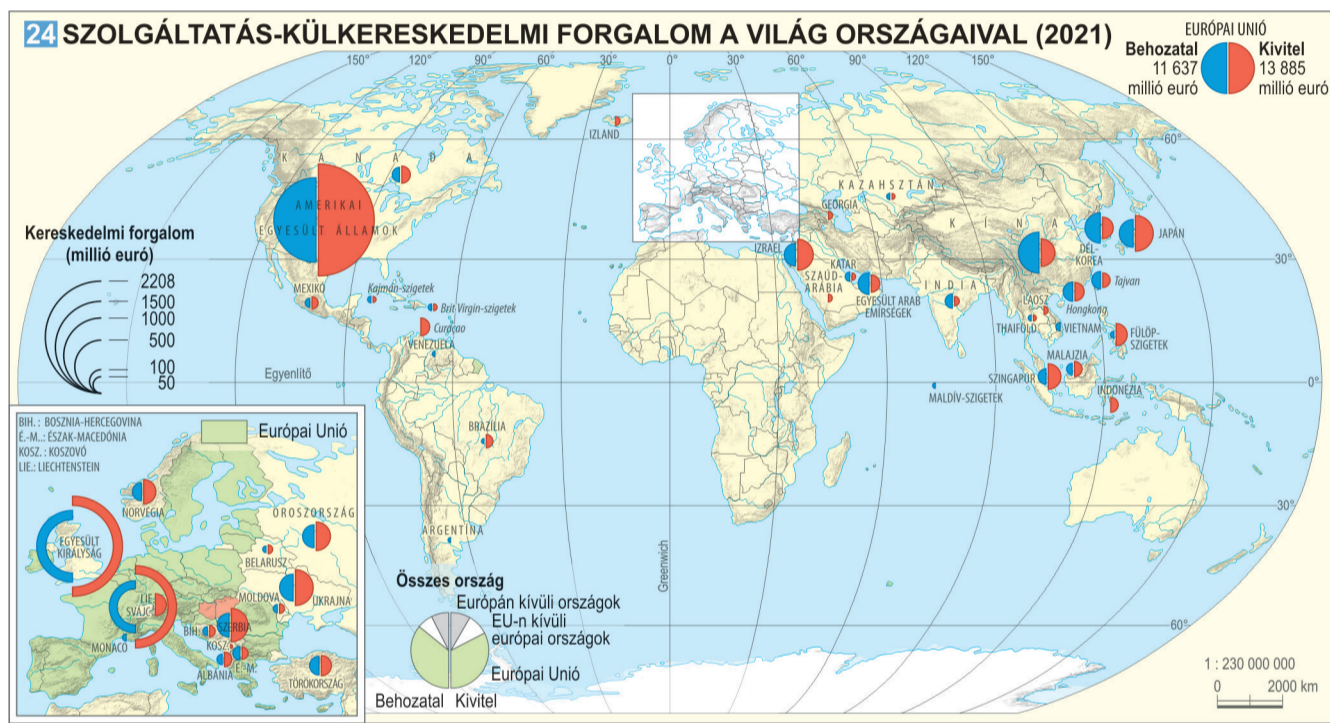
A folyó fizetési mérleg

A folyó fizetési mérleg a magyar külgazdaságban az 1970-es évektől kialakult egyensúlyi problémák pontos tükré. A rendszerváltást követő transzformációs válság időszakában a folyó fizetési mérleg problémái tovább gyarodtak. A korábbi keleti exportpiacok összeomlása a feldolgozóipar súlyos szerkezeti válságához, a kibocsátás kényszerű csökkenéséhez s a feldolgozóipari vállalatokat finanszírozó kereskedelmi ban-

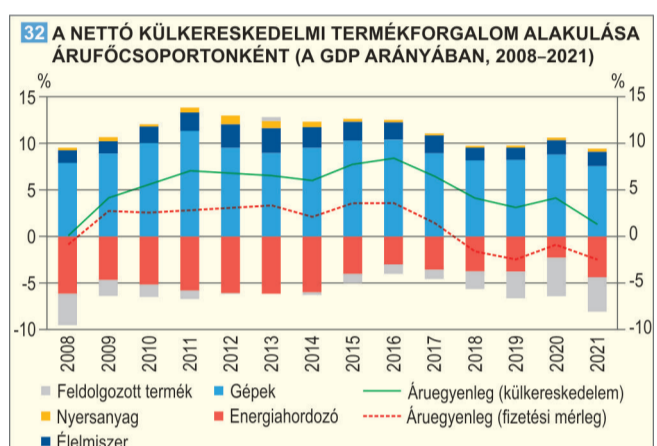
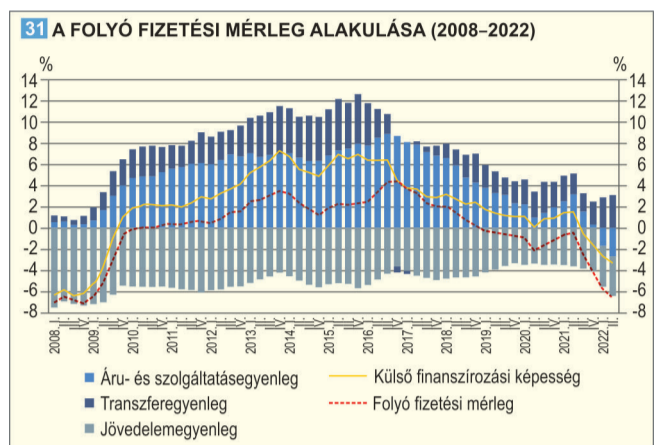
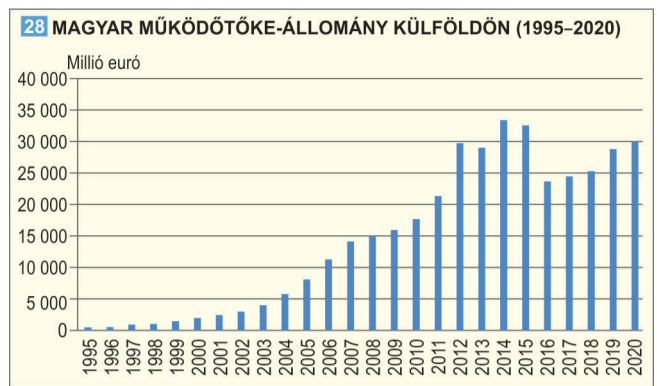
kok konszolidációjának igényéhez vezetett. Az 1990-es évek közepén a költségvetésben és a folyó fizetési mérlegben egyidejűleg jelentkezett (iker) deficit makrogazdasági kiigazítást követelt: a belföldi kereslet átmeneti kényszerű szűkítését igényelte. A kiigazítások megnövelték a nemzetközi pénzügyi intézmények és a külföldi befektetők bizalmát. Nagy ütemben nőtt az export, de a külkereskedelmi mérleg hiánya továbbra is fennmaradt. Am az utóbbit a beáramló külföldi működőtőke az évtized második felétől többnyire fedezte.

Az ezredforduló után ismét egyensúlyi zavarok alakultak ki. A külkereskedelmi mérlegben a növekvő belső felhasználás miatt egyre nagyobb hiány alakult ki. Az EU-csatlakozás után a helyzet tovább romlott, s kezdetben csak korlátozott transzferek érkeztek az EU-ból. Újabb makrogazdasági kiigazítás vált szükségessé. Ugyanakkor, 2008-tól a II. világháború óta példa nélkül való mély pénzügyi és gazdasági válság alakult ki a világgazdaságban. A krízis erőteljes fizetési mérleg-alkalmazkodást kényszerített ki a magyar gazdaságban.

kereskedelemmel jóval kevésbé koncentráliódik az Európai Unió tagállamaira. Az áruforgalomhoz képest jelentősen nagyobb a súlya az Egyesült Államokkal, az Egyesült Királysággal és a Svájccal folytatott szolgáltatás-kereskedelemnek.

A külföldi közvetlen befektetések
Magyarország 1989-ben a térség rendszerváltó államai közül elsőként nyitotta meg gazdaságát a külföldi közvetlen befektetések (FDI) előtt. Az FDI-állomány értéke már az 1990-es évek elején gyors ütemben nőtt. Az év-

2008-ra a magyar külkereskedelmi és szolgáltatási egyenlegben már szerény többlet mutatkozott [XI. 2. 31.](#) A folyó fizetési mérleg hiányának egyik fontos tényezőjét a repatriált profitok jelentik, amelyek alapját a korábbi, jelentős összegű FDI képezi. Magas FDI-állomány esetében, amely a magyar gazdaságra is jellemző, a fizetési mérleg további tényezői: mindenekelőtt az áru- és szolgáltatás-kereskedelmi mérleg többlete, továbbá a pótlólagos működőtőke-beáramlás, illetve a képződő profit helyben befektetése lehetnek az egyensúly meghatározó tényezői. A folyó fizetési mérleg 2010 elejére egyensúlyba került. Ugyanakkor a mozgásteret tovább bővíthették az EU-tól érkező transzferek. Azokkal együtt számítható a nemzetközi finanszírozási képesség, amely 2009 végétől vált pozitív előjelűvé.

A következő évtizedben a folyó fizetési mérleg egyensúlya tovább javult. Jelentős többlet alakult ki az áru- és szolgáltatás-kereskedelemben, s csökkent a jövedelemegyenleg hiánya. Az árukereskedelemben aktívum áll fenn a gépek, a nyersanyagok és az élelmiszerek csoportjában, ugyanakkor deficit jellemzi az energiahordozók és a feldolgozott termékek kereskedelmét [XI. 2. 32.](#)

A 2010-es évek derekán a magyar gazdaságban a GDP 6–7%-a körüli külső finanszírozási képesség alakult ki, amelyre az elmúlt évszázadban nem volt példa. A legutóbbi években viszont mérséklődött az áru- és szolgáltatás-kereskedelemben a többlet, sőt az árukereskedelemben a nemzeti számlarendszer szerint növekvő nagyságú deficit keletkezett. Ennek mértékét a Covid-19 okozta krízis, a 2022-től kialakult háborús sokk, továbbá az előzőekkel is összefüggésben keletkezett energiatársadalmi válság tovább növelte. A legújabb makrogazdasági kiigazítások az egyensúly fokozatos helyreállítását tűzték ki célul.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)

www.nemzetiatlasz.hu

<i>Szerkesztőbizottság</i>
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkenyi Zsombor (titkár),
Gercsák Gábor, Kincses Áron, Kovács Zoltán, Zentai László

<i>Kartográfiai Tanácsadó Bizottság</i>
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Gede Máttyás, Gercsák Gábor, Györffy János, Márton Máttyás,
Orosz László, Török Zsolt Győző, Ungvári Zsuzsanna

MNA Állam és nemzet kötet

<i>Kötetszerkesztők</i>
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkenyi Zsombor, Gercsák Gábor, Kincses Áron

<i>Fejezetszerkesztők</i>
Bába Iván, Borsos Balázs, Buga László, Győri Ferenc, Hajdú Zoltán, Halmai Péter, Hevesi Attila, Juhász Dezső, Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Kulcsár Gabriella, Máttyás Szabolcs, Pál Viktor, Török Zsolt Győző, Várkonyi László

<i>Képszerkesztő</i>
Magyar Árpád

<i>Szakmai lektor</i>
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor, Bereznay András (V. fejezet térképei)

<i>Nyelvi lektor</i>
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

<i>Borítóterv</i>
Mezei Gáspár – HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Arculatterv, tipográfia</i>
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

<i>Sokszorosítás</i>
Keskeny és Társai 2001 Kft. keskeny nyomda.hu

<i>ISBN</i>
978-963-9545-55-7ö

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változatainak kiadási jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak valamely része semmiféle formában, semmiféle nyelven nem sokszorosítható és nem publikálható.

Felelős kiadó: Kiss László főigazgató
HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, www.csfk.org
© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.mtafki.hu, Budapest, 2024

A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott: <p>Magyarország Kormánya</p> HUN-REN, Magyar Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

A kötet szerkesztésének lezárása: 2024. július 1.

<i>ISBN</i>
978-963-9545-55-7ö
ISBN 978-963-9545-69-4

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA

ÁLLAM ÉS NEMZET

<i>Szerzők</i>
BÁBA IVÁN

BÁRTH M. JÁNOS	MARTON TIBOR	CSÜLLÖG GÁBOR	MÁTYÁS SZABOLCS
BARTOS-ELEKES ZSOMBOR	MASEK ZSÓFIA	DEMETER GÁBOR	MORVAI TÜNDE
BENEDEK JÓZSEF	MÁTYÁS SZABOLCS	†DOMANOVSKY GYÖRGY	†NAGY IVÁN
BICZÓ KRISZTINA	MORVAI TÜNDE	†ENGEL PÁL	ÖRDÖG ISTVÁN
BOLLÓK ÁDÁM	NAGY MIKLÓS MIHÁLY	FINTA ISTVÁN	PÁLNÉ KOVÁCS ILONA
BOROS LAJOS	NEMERKÉNYI ZSOMBOR	†GLASER LAJOS	PÁL VIKTOR
BORSOS BALÁZS	OLÁH KRISZTINA	GÓRA ZOLTÁN	PAP JÓZSEF
BUGA LÁSZLÓ	PÁL VIKTOR	GYŐRI FERENC	PAP NORBERT
CSÜLLÖG GÁBOR	PÁLNÉ KOVÁCS ILONA	HAJDÚ ZOLTÁN	REMÉNYI PÉTER
FINTA ISTVÁN	PAP JÓZSEF	HALMAI PÉTER	SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT
FRISNYÁK SÁNDOR	PAP NORBERT	HARDI TAMÁS	SOÓS ESZTER
GYŐRI FERENC	REMÉNYI PÉTER	†HARKAI IMRE	SZABÓ TAMÁS
HAJDÚ ZOLTÁN	SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA	H. KÉRDŐ KATALIN	SZÓKE BÉLA MIKLÓS
HALMAI PÉTER	SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT	HONVÁRI JÁNOS	TÁTRAI PATRIK
HARDI TAMÁS	TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ	HORVÁTH FRIDERIKA	TEKNŐS LÁSZLÓ
HEGEDŰS ÁBEL	TRINGLI ISTVÁN	HUBAI LÁSZLÓ	TINER TIBOR
HEVESI ATTILA	UJVÁRY GÁBOR	JANKÓ ANNAMÁRIA	TÖRÖK ZSOLT GYŐZŐ
HONVÁRI JÁNOS	VADÁL ILDIKÓ	JUHÁSZ DEZSÓ	UJVÁRY GÁBOR
HORVÁTH FRIDERIKA	VÁRKONYI LÁSZLÓ	KITANICS MÁTÉ	VADÁL ILDIKÓ
HUBAI LÁSZLÓ	ZAGYI NÁNDOR	†KNEZSA ISTVÁN	VÁNDOR ANDRÁSNÉ
JANKÓ ANNAMÁRIA	ZENTAI LÁSZLÓ	KOCSIS KÁROLY	VÁRKONYI LÁSZLÓ
JUHÁSZ DEZSÓ		KÓKAI SÁNDOR	ZAGYI NÁNDOR

<i>Térkép- és ábraserzők</i>	
†BARABÁS JENŐ	KOMORÓCZY BALÁZS
BÁRTH M. JÁNOS	KÓSA LÁSZLÓ
BENEDEK JÓZSEF	KOVÁCS ZOLTÁN
BERTUS ZOLTÁN	KOVALCSIK TAMÁS
BICZÓ KRISZTINA	†KRESZ MÁRIA
BOLLÓK ÁDÁM	KRISKA OLIVÉR
BOROS LAJOS	KULCSÁR GABRIELLA
BORSOS BALÁZS	KVECK PÉTER
BUGA LÁSZLÓ	†MARTIN GYÖRGY
B. TÓTH ÁGNES	MARTON TIBOR
	MASEK ZSÓFIA

Térképészek

KOCZÓ FANNI

KOVÁCS ANIKÓ

MEZEI GÁSPÁR

NEMERKÉNYI ZSOMBOR

Technikai munkatársak

LACZKÓ MARGIT

MAGYAR ÁRPÁD